

Minėjimo-konferencijos
„1991 metų rugpjūčio pučas Maskvoje, jo pasekmės Vilniuje ir atgarsiai pasaulyje.
Atkurtos Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas“ stenograma
(2016 m. rugpjūčio 21 d., Lietuvos Respublikos Seimo Kovo 11-osios Akto salė)

Kunigo Roberto Grigo invokacija

ROBERTAS GRIGAS. Vardan Dievo – Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios. Amen. Gerasis ir gailestingasis Dieve, kurį Tėvu vadiname, Tu sukūrei tautas ir įdiegei joms laisvės bei teisingumo troškimą. Šiandien, atmindami mūsų tautos išbandymo dienas, dėkojame tau, kad suteikei drąsos ir ryžto mūsų Tėvynės gynėjams.

Ačiū Tau, Ištikimybės Dieve, kad Lietuvos vaikams, vyrams ir moterims davei jėgų verčiau rinktis mirtį, negu gyventi išdavystėje ir neteisybėje. Tavo ištikimųjų gyvenimo pamokos tegu mus drąsina ir įkvėpia.

Ačiū Tau, Istorijos Dieve, kad mūsų tėvynės priespaudos šimtmečiais vis siuntei mums sąžiningų dvasios ir politikos žmonių, kurių vienintelis siekiamas pelnas buvo Lietuvos gerovė ir garbė. Tegu jų nesavanaudiškumas padeda ir šių dienų pareigūnams ne vergauti godumo stabui, o tarnauti nesavanaudiškai mūsų Tautai ir Valstybei.

Ačiū Tau, Kryžiaus Aukos Dieve, kuris sakei, kad nėra didesnės meilės, kaip gyvybę už draugus atiduoti. Dėkojame Tau už žuvusius, bet ne pralaimėjusius, už Lietuvos partizanus ir tremtinius, už Sausio 13-osios ir Medininkų kankinius. Jų atiduotų gyvenimų dėka šiandien gyvena nepriklausoma Lietuva.

Mes prašome Tave, Ateities Dieve, suteik jėgų ir mums, visiems Lietuvos laisvės ir garbės savanoriams, suteik jėgų ir meilės naujoms kartoms, kurios didvyrių krauju atpirktos gimė ir auga laisvoje tėvynėje, kad būtume verti Tavo gerumo dovanų, Tavo didžiausios dovanos – laisvės kurti orią ir teisingą Lietuvą. Amen. Ačiū jums.

ARNOLDAS KULIKAUSKIS. Gerbiamieji, prašau visų atsistoti ir pagerbti visus žuvusius tylos minute.

Tylos minutė

Pagerbta. Prašom sėsti. Sveikinimo žodį kviečiame tarti ir mūsų minėjimo-konferencijoje dalyvaujantį Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pavaduotoją V. Gedvilą. Prašom jį tarti sveikinimo žodį mums, gynėjams, ir jums visiems. (*Plojimai*)

Seimo Pirmininko pirmojo pavaduotojo Vydo Gedvilo sveikinimo žodis

VYDAS GEDVILAS. Gerbiami konferencijos organizatoriai, dalyviai, svečiai, gerbiami pareigūnai. Man didelė garbė pasveikinti jus, susirinkusius čia istorinėje Kovo 11-osios akto salėje. Išties reikšminga ir prasminga konferencija. Iš tikrųjų labai džiugu, jog jūs ir jūsų bendražygiai patys nepamiršta ir kitiems neleidžia pamiršti tų kertinių pačių svarbiausių mūsų valstybės istorijos kelio link nepriklausomybės momentų. Tai neatsiejama mūsų istorijos dalis, tai įvykiai, kurie turi rūpėti ne tik jums, tiesiogiai juose dalyvavusiems, ne tik visiems drąsiems žmonėms, kritiniais Lietuvai momentais budėjusiems prie parlamento ir kitur, bet ir kiekvienam, mylinčiam savo tėvynę, norinčiam, kad ji augtų, klestėtų. Būtent todėl džiaugdamasis jūsų

aktyvumu ir bendrumu norėčiau paraginti jus pagal išgales burti į savo ratą jaunus žmones, aktyvų, pažangų visuomenišką jaunimą, kuriam rūpi, kuriam ne tas pats.

Taip, aktyvūs jauni žmonės turi daug galimybių rasti juos dominančios informacijos, bet, sutikite, nieko nėra geriau ir įtaigiau nei gyvi istorinių įvykių liudytojai, galintys atskleisti ne tik sausus faktus ir skaičius, bet ir emocijas, nutylėtas, ir, pagaliau nepatogias detales – visa tai, kas kartu su statistika ir duomenimis gali visam laikui įstrigti jauno žmogaus galvoje. Kartu su nepajudinamu suvokimu ir supratimu, jog tai – ne tik savastis, bet ir kelrodis ateičiai, tai gairės, tai paskata ne formaliai, o realiai rūpintis savo Tauta ir Tėvyne.

Artūri Sakalauskui lemtis lėmė tapti paskutine sovietų okupacijos auka. Jaunasis prie parlamento, jau buvo baigęs budėjimą, tačiau išgirdęs šūvius, nedvejodamas pasileido atgal prie posto. Jis žuvo, nes laikėsi duotos priesaikos negailėti jėgų ir gyvybės ginant Lietuvos valstybę, jos nepriklausomybę. Pasielgti kitaip jis negalėjo – jis buvo besąlygiškai atsidavęs Lietuvai. Ne dėl naudos, ne dėl išskaičiavimo, ne dėl antpečių, medalių ir privilegijų – dėl to, jog suvokė, kad mylėti ir ginti Tėvyne – ne paslauga, o pareiga.

Dabar prisiminkime, daugiau kaip prieš du dešimtmečius paskutinis Rusijos karinio traukinio sąstatas su desantinio pulko kariais atvyko į Kenos geležinkelio stotį. Tada nesustojęs kirto sieną ir paliko Lietuvos teritoriją. Visiems laikams Rusijos kariuomenės išvedimas iš mūsų valstybės buvo baigtas. Tapome pirmąja Baltijos šalimi, kurią paliko svetima kariuomenė. Lietuvoje galutinai neliko ne tik karių, tačiau ir ilgus metus bruktos svetimos ideologijos. Dar Sąjūdžio metais išreikšta, 1992-ųjų birželį įvykusių referendumu patvirtinta mūsų šalies žmonių valia buvo įvykdyta. Nepaisydami delsimo, įvairių provokacijų ir trukdžių, pasauliui parodėme, jog visiškai kontroliuojame savo teritoriją. Atsikratėme paskutinės piktžaidės, trukdžiusios kalbėti apie absoliučią ir neginčijamą Lietuvos nepriklausomybę. Tai daugumos iš jūsų nuopelnas. Dauguma jūsų tuomet stovėjote prie svarbiausių vidaus saugumo tarnybų vairo tuo sunkiu perėjimu laikotarpiu ir sugebėjote suvaldyti tiek išorės, tiek vidinę įtampą, grėsmę bei riziką. Padėjote pagrindus tam, ką mes turime šiandien: gerai funkcionuojančią sistemą, sklandų tarpusavio bendradarbiavimą, tinkamą pasirengimą, ne kartą įvertintą užsienio šalių partnerių, pagaliau esame NATO nariai, gražinę šauktinių kariuomenę ir siunčiantys aiškų signalą, kad sudėtingu geopolitiniu laikotarpiu esame susikaupę ir pasirengę. Taip, yra šiandiena, bet pagrindai, kaip minėjau, padėti tada, prieš du dešimtmečius. Už tai – už jūsų darbą, atsidavimą, pasiaukojimą ir pastangas šiandien norėčiau tarti paprastą, žmogišką ir nuoširdų ačiū, kad atlikote pareigą ir atlikote ją gerai.

Dar karta sveikinu visus susirinkusius ir linkiu įdomios, produktyvios, naudingos visomis prasmėmis konferencijos. Visiems sėkmės ir kuo geriausias kloties, gero bendravimo ir bendradarbiavimo. Ačiū. (*Plojimai*)

A. KULIKAUSKIS. Dėkojame Seimo Pirmininko pavaduotojui V. Gedvilui. Pasinaudodamas proga norėčiau padėkoti visiems, kas prisidėjo prie šios konferencijos minėjimo, organizavimo. Norėčiau paminėti, kas mūsų Seime prisidėjo ir dirbo: tai mūsų nenuilstama A. Rupšytė. Paplokime jai. (*Plojimai*)

Matau ir mūsų kanceliarijos pavaduotoją Antaną, jam taip pat plojimai. (*Plojimai*) O jūsų vardu norėčiau susirinkimo dalyviams priminti, kokį rimtą dokumentą mes priėmėme sausio 13 dieną, aš norėčiau dalį jo pagarsinti.

Laisvės gynėjų susitikimo dalyviai priėmė rezoliuciją „Dėl istorinės atminties išsaugojimo“.

Lietuvos laisvės gynėjų it organizacijų nariai, jausdami moralinę atsakomybę prieš būsimas Lietuvos piliečių kartas, suvokdami tautos istorinės atminties išsaugojimo būtinybę ir svarbą

valstybinės ir tautinės savimonės stiprinimui, priėmė ir paragino mūsų valstybės vadovus, mūsų valdžią ir Lietuvos Respublikos Seimą: pirma, pakeisti Seimo I rūmų Vitražo galerijos pavadinimą į Lietuvos laisvės gynėjų galeriją. Gerbiamieji, pirmieji žingsniai yra. Jeigu pamenate, mūsų Seimo Pirmininkė sausio 12 dieną atidengė atminimo lentą. Laukiame tolesnių veiksmų.

Antra, priimti teisės aktus: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymą ir Tautos atminties įstatymą; trečia, parengti teisės aktus, įteisinančius atminimo korteles Lietuvos laisvės gynėjams (1990–1991); ketvirta, skirti valstybės institucijoms (archyvams, muziejams) ilgalaikį tikslinį finansavimą istorinės (dokumentinės, foto- ir vaizdo bei kitos) medžiagos įsigijimo programai įgyvendinti; penkta, parengti ilgalaikį Lietuvos laisvės gynėjų atsiminimų rinkimo–įrašymo projektą ir numatyti jam lėšas; šešta, išsaugoti ir papildyti Lietuvos Respublikos Seimo rūmų interjerą, kuris atspindėtų parlamento vidaus ir išorės gynybą, tai yra: parengti parlamento vidaus ir išorės gynybos maketą, papildyti Seimo I–III rūmų interjerą gynybos akcentais (gynybiniais postais, šaudykla, jeigu pamenate, vyrai, kur mūsų buvo, ir panašiai); įrengti naujų technologijų interaktyvią ekspoziciją tam, kad mūsų jaunoji karta galėtų naudodamasi naujomis technologijomis pasižiūrėti, prisiminti, mokyti.

Sprendžiant ir įgyvendinant Lietuvos laisvės gynimo 1990–1991 metų įamžinimo projektus, kviešti visuomeninių organizacijų, susijusių su parlamento gynyba, atstovus tiems klausimams spręsti.

Gerbiamasis Seimo Pirmininko pavaduotojau Vydei Gedvilai, prašyčiau priimti iš mūsų šitą dokumentą, antspauduotą mūsų gynėjų. (*Plojimai*)

ČESLOVAS JEZERSKAS. O dabar norėčiau pakviesti mūsų pirmąjį krašto apsaugos departamento direktorių, mūsų krašto apsaugos ministrą, kuris kaip niekas kitas gali tiksliai ir gerai mums papasakoti apie mūsų krašto gynybą tais 1991 metų sausio–rugpjūčio mėnesiais. Prašom. (*Plojimai*)

A. KULIKAUSKIS. Gerbiamieji, nepamirškite iki konferencijos antros dalies registruotis, tie, kurie norėsite vėliau, po minėjimo, pasisakyti. Pavardes registruoti čia. Prašome.

*Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro,
pirmojo krašto apsaugos ministro Audriaus Butkevičiaus pranešimas
„Lietuvos gynybos organizavimas 1991 metų sausio–rugpjūčio mėnesiais“*

AUDRIUS BUTKEVIČIUS. Brangios bendražygės ir bendražygiai, mieli savanoriai, šauliai, jaunieji karininkai, kuriuos matau susirinkusius šioje salėje. Aš norėčiau su jumis pasidalinti keliais pamąstymais. Pamąstymais, kurie, man atrodo, ypač svarbūs šią dieną. Ką gi iš tikrųjų reiškia ši diena – rugpjūčio 19-oji? Vieni ims ir pasakys: taip, tai pralaimėto pučo metinės Maskvoje. Kiti ims ir sakys: ką gi, šią dieną iš tikrųjų išaiškėjo, jog Tarybų Sąjungą griūva. Tretieji prisimins, jog kaip tik šią dieną pradėjo bėgti iš Lietuvos pagrindiniai mūsų priešai, kurie aktyviai reiškesi prieš mus. Aš turiu omenyje Komunistų partijos veikėjus.

Aš norėčiau žvilgtelėti į šios dienos svarbą dar kitu aspektu. Man ir, aš tikiuosi, jums, ši diena – tai laimėtos ilgos ir labai sunkios kovos rezultatas, kulminacija. Tai yra momentas, kai mūsų visų dėtos pastangos davė rezultatą ir Tarybų Sąjungą pradėjo skeldėti ir irti į atskirus gabalus, kai ją vienijusios trys pagrindinės jėgos kolonos: tai yra Komunistų partija, KGB ir kariuomenė, pasirodė nebepajėgios išlaikyti savo rankose valdžios ir kai akivaizdžiai dėl didžiulio bendro įdėto darbo šitas kolosas griuvo. Ar tai buvo tik tai tų kelerių metų veiksmo rezultatas?

Aš norėčiau jums priminti, jog 1794 metais mes praradome savo valstybę – Abiejų Tautų Respubliką. Ir po iš karto sekusio sukilimo kas 30 metų Lietuvoje kartojosi pasipriešinimo okupacijai bangos: 1831–1832 metų sukilimas, 1863, 1890 metai. 30 metų! Kas yra 30 metų? Tai yra viena karta, tai yra viena generacija. Tai reiškia, kad kiekviena karta kildavo į savo kovą ir, kad ir kaip būtų gaila, dažniausiai ją pralaimėdavo. Paskutinis toks pasipriešinimo aktas buvo mūsų partizanų kova. Kaip žinote, paskutinis partizanas padėjo galvą 1960 metais. Ir vėl 30 metų – 1990 metai, ir mes skelbiame savo valstybę.

Tačiau dar iki šio trisdešimtmečių fiksuoto rezultato buvo dveji metai labai intensyvaus darbo, kai tuometinei Tarybų Sąjungai Lietuva demonstravo, jog mes turime savo tikslus, jog mes galime drąsiai kalbėti apie tai, jog esame pasiruošę atkurti savo valstybę, jog mums nepatinka tvarka tuometinėje Tarybų Sąjungoje. Tą mes darėme labai agresyviai, darėme visomis įmanomomis priemonėmis, kurdami analogiškus judėjimus tiek kitose milžiniškos imperijos teritorijose, tiek ir pačioje Rusijoje. Ir štai visas šitas darbas, kurio metu buvo suburtos didžiulės jėgos, pradėjusios skaldyti Tarybų Sąjungą, davė savo rezultatą 1991 m. rugpjūčio 19 d., tai yra priešininkas, nebegalėjęs suvaldyti vykstančių procesų, buvo priverstas įkurti vadinamąją GKČP. Kariškiai ir saugumo tarnybos pabandė imti valdžią į savo rankas. Jiems vadovavęs tuometinis Tarybų Sąjungos prezidentas M. Gorbačiovas nesugebėjo netgi prisipažinti, kad jis dalyvauja šioje akcijoje, ir slėpėsi už kariškių pečių. Ir galų gale mūsų pagimdyta milžiniška jėga buvusioje Tarybų Sąjungoje sugebėjo suskaldyti į gabalus visą valstybę.

Štai kas man yra rugpjūčio 19-oji. Tai nėra mažas mūsų paminėjimas, tai – paminėjimas veiklos, kuri davė visai istorijai svarbius pokyčius šioje pasaulio dalyje. Tai yra pokytis sunaikinęs šaltąjį karą, tai yra pokytis, išvedęs į pasaulinę politiką vienpoliarį Jungtinių Amerikos Valstijų dominavimą ištikus 25 metus, tai yra pokytis, kuris tik dabar, po 25 metų, praranda savo jėgą ir, nors ir kaip būtų gaila, pasaulis vėl grįžta prie ankstesnio susiskaldymo, ir grėsmės, kurias mes taip gerai pažinome prieš 25 metus, tampa šios dienos grėsmėmis.

Štai tokia yra man rugpjūčio 19 dienos tikroji prasmė. Kalbėdamas apie mus ir mūsų veiklą, aš nematau, kad reikia jums, čia susirinkusiems tos veiklos dalyviams, pasakoti tai, ką jūs ir taip labai gerai žinote. Taip jau atsitiko mūsų krašte, kad iš tikrųjų mes kalbame vieni patys sau, vieni kitiems, ir ačiū Dievui, kad yra keliolika jaunų vyrų, kuriems pasirodė įdomu, apie ką čia mes kalbėsime šiandien.

Tačiau aš noriu atkreipti jūsų dėmesį į tai, apie ką viešai dažniausiai nekalbama. Dažniausiai tiek mūsų istorikai, tiek mūsų žurnalistai, tiek mūsų politikai apie laikmetį, kurį mes labai gerai žinome, kalba minorine tonacija, kalba apie tai, kad mus per šimtmečius skriaudė, skriaudė ir devintajame dešimtmetyje, kada mes kovojome, kad tai buvo tik mūsų bandymas apsiginti nuo agresijos, tačiau visiškai neatkreipiamas dėmesys į tai, jog mes šią dieną iškovojojome kaip tik todėl, kad mes nebuvo pasyvūs, kad mes nebuvo laukiantys ir kad mes nebuvo tik besiginantys.

Atvirkščiai – nuo 1987 metų, kai prasidėjo mūsų Tautinio atgimimo sąjūdis, aš apie tai kalbu pačia plačiausia prasme, ne tik apie organizaciją, kuri pasivadino Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui atsiradus, kai vėl prasidėjo Lietuvos tautinio atgimimo sąjūdis, mes buvome išskirtinai aktyvūs ir mes visą laiką puolėme. Kaip tik todėl, kad mes buvome tokie aktyvūs, mes gavome rezultatą. Nors ir kaip būtų keista, tiksliausiai apie tai, ką mes darome, kalba mūsų priešas. Net ir šiandien, aš kalbu apie vakar dienos duomenis, išleidęs propagandinę knygą, kuri taip ir vadinasi – „Ukrainos Maidano įvykiai buvo pasėti Vilniuje 1991-aisiais“, mūsų priešas puikiai suvokė, jog efektyvi, labai energinga, labai tiksli gynyba davė rezultatą, kuris skaldė Tarybų Sąjungą ir kuris iš tikrųjų dar ir šiandien sukelia didelę sumaištį mūsų priešininko planuose. Ukraina netapo vienu

iš Rusijos satelitų. Aš manau, kad mes galime kalbėti apie tai ir kaip apie savo 1991 metų veiklos rezultata, apie šį įvykį. Lygiai taip pat, kaip ir apie šiandieninę Lietuvos politiką, skirtą Ukrainos teisėtoms kovoms už savo valstybingumo atkūrimą ir įtvirtinimą palaikymui.

Dabar trumpai, ką iš tikrųjų mes darėme 1991 metais.

1991 metais mes vykdėme hibridinio karo operacijas, nukreiptas prieš Tarybų Sąjungą. Mes galime labai tiksliai pasakyti šiandien. Mes neturėjome ginklų ir mes suvokėme, jog ginklu laimėti mes negalime. Ginklu laimėti negalėjo net ir mūsų protėviai, turėję kur kas geresnę ginkluotę negu mes 1990-aisiais. Tačiau jau tuo momentu mes supratome, jog yra kitas, kur kas efektyvesnis pasipriešinimo būdas – tai informacinis karas ir psichologinis karas. Vienoje rankoje tada mes laikėme skydą ir tas skydas buvote jūs, t. y. žmonės, atėję tarnauti į krašto apsaugos sistemą, į mokomąjį junginį, į mūsų kuriamas tarnybas. Žmonės atėjo tarnauti savanoriais, šauliais.

Priešininkui mes demonstravome, jog, bandant su mumis susidoroti jėga, mes priešinsimės, bus milžiniškas gaisras. Mes suvokėme, jog pralaimėsime, tačiau priešininkas turės skaičiuoti nuostolius. Tačiau kita ranka, dešinė ranka, laikė kalaviją ir mūsų kalavijas buvo psichologinio karo operacijos. Kaip žinote, mes labai didelį dėmesį skyrėme tam, kas šiandien vadinama pilietinio pasipriešinimo, nesmurtinio pasipriešinimo akcijomis. Mes ruošiame žmones tam, kad iškilus grėsmei jie žinotų, ne tik tie, kurie tarnauja krašto apsaugos sistemoje, policijoje, ne tik tie, kurie yra politinėse organizacijose, bet kad visi Lietuvos žmonės žinotų savo vietą ne bendradarbiavimo, ne kooperavimo su priešininku veiklose.

Šis žmonių pasiruošimas manifestavo, kulminacija buvo 1991 metų sausio įvykių metu. Turbūt visi sutiksite, jog su tais keliais ginklais, kuriuos mes turėjome savo rankose, mes negalėjome priešininko sustabdyti. Mes galėjome tik pademonstruoti jo (...), tačiau priešininkas, turėdamas kur kas stipresnius propagandos instrumentus savo rankose, pasauliui būtų pateikęs, jog tai yra nedidelė ekstremistų grupelė, bandanti kovoti su čia esančiais rusakalbiais. Tą jie ir bandė padaryti.

Puikiai tai suvokdami, mes ėmėmės realizuoti kitą planą, mes pasiekėme, jog čia, Lietuvoje, būtų galybė užsienio žurnalistų. Mes pasiekėme, jog jie matytų mūsų jiems pateikiamą vaizdą, kad jie tai parodytų kameroje, kad tai matytų visas pasaulis. Ir galų gale mes pasiekėme, jog užsienio valstybių politikai būtų priversti pasmerkti Tarybų Sąjungos politiką Lietuvos atžvilgiu, jog būtų išsivadavę iš vadinamosios *gorbamanijos* gniaužtų ir pagaliau atsirastų prielaidų pripažinti Lietuvą nepriklausoma valstybe. Kaip žinote, iš karto po sausio mėnesio įvykių Islandija pripažino Lietuvos nepriklausomybę ir taip buvo pradėtas mūsų įteisinimo tarptautinėje bendrijoje procesas.

Noriu kelis žodžius pasakyti ir apie tai, kas, mano požiūriu, gresia mums šiandien. Jau minėjau, jog pasaulis ir vėl skilo. Vienoje pusėje mes turime vis dar stiprias Jungtines Amerikos Valstijas, bet kitoje pusėje vis labiau stiprėja rusiškasis nacionalizmas ir rusiškąjį nacionalizmą proteguojanti šiandien Maskvoje V. Putino grupuotė. Mes, žvelgdami į šią situaciją, puikiai suprantame, jog ji gali labai greitai manifestuoti naujomis grėsmėmis mums. Kai kas ims ir sakys, o ko čia jiems reikia? Sugriautos ekonomikos? Ir pasakys, kaip dažnai man yra pasakoma, jog Rusijai mes nereikalingi ir niekas mūsų nesiruošia okupuoti, niekas mūsų neims. Kiti sako, jog mes esame išskirtinai saugūs po NATO skėčiu ir kad NATO mus gins ir apgins bet kuriuo atveju. Aš jums noriu pasakyti, kad paskutinius trejus metus nuolat dirbęs Ukrainos teritorijoje aš supratau kitą tiesą – mes galime būti Rusijai reikalingi kaip tam tikras šaunamojo ginklo gaidukas, kaip triggerinis mechanizmas, kuriuo gali būti paleidžiamas vienokio ar kitokio lygio konfliktas su NATO. Ir mes, Baltijos valstybės, esame kaip reta patogus taikinyš tokio pobūdžio politikai.

Paskutinius, sakykime, metus, imkime nuo 2006 metų imtinai, nuo 2008 metų, Rusija nuolat testavo Vakarų pasirengimą apginti savo viešai deklaruojamas demokratines vertybes. 2008 metais buvo įvykdytas agresijos aktas prieš Gruziją. Deja, Vakarai nereagavo tinkamu būdu ir mes visi žinome, kad rezultatas buvo atskirų teritorijų praradimas Ukrainoje... atsiprašau, Gruzijoje.

Prieš porą metų analogiška situacija Ukrainoje – atplėsiama ištisa teritorija, atplėšiamas Krymas, nepaisant to, kad pagrindinės valstybės, t. y. Prancūzija, Anglija, Jungtinės Amerikos Valstijos, buvo davusios savo garantijas, kad, Ukrainai atsakius savo teritorijoje laikyti atominį ginklą, ji bus ginama nuo bet kokios agresijos ir jos teritorinis vientisumas bus užtikrinamas. Deja, į tai buvo atsakyta sankcijomis, kurios tegul ir duoda tam tikrą rezultatą, tačiau tikrasis rezultatas yra dešimtys tūkstančių jaunų Ukrainos žmonių, šiandien žūvančių Ukrainos teritorijoje.

Ar gali kas nors panašaus įvykti ir vėl? Neseniai mes visi buvome liudininkais, kai kandidatas į Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentus D. Trampas labai tiksliai pareiškė: jeigu šitos valstybės (buvo kalbama ir apie Lietuvą) nebus įnešusios pakankamo indelio į savo gynybos organizavimą, mes dar rimtai pagalvosime, ar jas ginti. Ir aš manau, kad taip pamąsto ne tik D. Trampas, tiesiog, kaip rusai sako, kvailio lūpomis kalba tiesa. Aš manau, ne vienas Vakarų politikas, iškilus grėsmei, pradėtų ieškoti mechanizmų, kaip atidėti atitinkamo lygio reagavimą ir mūsų gynyba vėl taptų tam tikru laiku, svarbiausiu laikotarpiu, mūsų pačių reikalas. Ar mes esame tam pasirengę? Manau, kad tie keli šarvuočiai ir tos kelios haubicos, kurias mes taip išdidžiai apžiūrinėjame dabar, nėra vienintelis reikalingas atsakas į mūsų gynybos organizavimą. Aš manau, kad mes turime ir vėl atsigręžti į mūsų 1990 metų praktikas, kai kiekvienas Lietuvos pilietis turėjo būti Lietuvos kareivių ir Lietuvos gynėjų grėsmės akivaizdoje. Aš manau, kad totalinė gynyba yra mūsų būsimos gynybos krizės metu svarbiausias akcentas. Ačiū. (*Plojimai*)

A. KULIKAUSKIS. Gerbiamieji, be to, kas buvo pasakyta, aš noriu informuoti jus, kad mūsų minėjimą-konferenciją aplankė Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, gynėjas numeris vienas, profesorius V. Landsbergis. (*Plojimai*) Gerbiamasis profesoriau, prašom tarti žodį. Taigi tęsiame mūsų minėjimą-konferenciją. Be abejo, būtų įdomu ir tada buvo įdomu, kas gi dėjosi už mūsų Lietuvos Respublikos sienų, kurios buvo tikrai tuo metu dar labai labai silpnos.

Tema – „Lietuva ir jos užsienio politika SSRS įvykių ir pasaulio kontekste“. Kviečiame kalbėti Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarą E. Bičkauską. (*Plojimai*)

*Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Egidijaus Bičkausko pranešimas
„Lietuva ir jos užsienio politika SSRS įvykių ir pasaulio kontekste“*

EGIDIJUS BIČKAUSKAS. Gerbiami susirinkusieji, galbūt per daug drąsiai pavadinta mano tema – visa Lietuvos užsienio politika. Aš tuo metu buvau Maskvoje. Gal geriau kalbėsiu, kaip aš mačiau ir kaip buvo matoma ta užsienio politika man iš Maskvos. Kita vertus, tikrai mano pranešimas nebus mitinginio pobūdžio, tai jau atleiskite. Galbūt diskusinio pobūdžio?

Taigi, prieš kalbėdamas apie Lietuvos užsienio politiką 1991 metų vasaros pabaigoje (tuo laikotarpiu), privalau bent trumpai paliesti bendrą situaciją tuometinėje Tarybų Sąjungoje ir prielaidas, sudariusias pučo galimybę. Matyt, pradžių pradžia reikėtų laikyti dar 1985 metais M. Gorbačiovo pradėtą pertvarką, kaip jos padarinį – prasidėjusius viešumo procesus, sujudinusius visuomenę ir dariusius įtaką giluminiams procesams, kurių, kaip manau, nesitikėjo ir pats pertvarkos autorius M. Gorbačiovas ir kurių iki galo jis nesugebėjo suvaldyti.

Tiesa, norėčiau atkreipti dėmesį, kad ir pati pertvarka, mano galva, nebuvo sumanyta iš gero gyvenimo, gerų norų, o gimė siekiant išgelbėti socialistinę santvarką supratus, kad esanti ekonominė situacija Tarybų Sąjungoje tampa katastrofiška.

1991 metų antrojoje pusėje Tarybų Sąjunga buvo gilioje ekonominėje duobėje. Ginklavimosi varžybos, kaip dabar aišku, dirbtinis pasaulinių naftos kainų numušimas rodė vis niūresnes perspektyvas. Dėl to TSRS iš esmės jau buvo atsisakiusi bet kokių karinio pobūdžio pretenzijų bent jau už savo teritorijos ribų, o kartu atsisakinėjo ir vienos iš globalinių galios lyderių vaidmens. Nors išorinių ginkluotų konfliktų nenusimatė, įspūdingas pačių kariškių skaičius iš esmės nuo pertvarkos pradžios taip ir liko nepakitęs, tačiau jų materialinis socialinis aprūpinimas buvo kritęs žemiau bet kokios normalios ribos. Ypač tai lietė tą karinių pajėgų dalį, kuri buvo išvesta iš buvusių Varšuvos pakto dalyvių teritorijų, ypač turiu galvoje Vokietiją. Ne vienas iki tol komfortiškai gyvenęs, kad ir Vokietijoje, kariškis, kartu su savo šeima priverstas sugrįžti į Tarybų Sąjungą, turėjo apsigyventi vos ne palapinėse. Tad šalia moralinių išbandymų, kai nugalėtojai tapo išguitaisiais, atsirado ir materialinių.

Branduolinė Tarybų Sąjungos ginkluotė, beje, niekur nedingusi po visų perturbacijų, buvo tokios būklės, kad kėlė pasauliui visiškai pagrįstą nerimą. Kaip pavyzdį leisiu prisiminti, priminti tai, kad rugpjūčio pučo metu, izoliavus M. Gorbačiovą Forose, kartu atjungus bet kokias ryšio priemones, buvo izoliuoti ir karininkai, saugoję branduolinį mygtuką. Neišvengiamai darydami įtaką bendrai ekonominei padėčiai, vyko ir separatiniai procesai, sukėlę tarpnacionalinių santykių paaštrėjimą ir konfliktus. Tarybų Sąjungai grėsė didelio masto vidaus konfliktai ir, nepabijosiu to žodžio, badas. Stengdamasis suvaldyti padėtį valstybėje, o kartu ir ieškodamas sau priimtinos vietos, M. Gorbačiovas pasiūlė sąjunginės sutarties idėją, turėjusią transformuoti iš esmės unitarinę valstybę į konfederaciją. Taip pat, o tai ne mažiau svarbu, jeigu ne daugiau, iš esmės buvo siūloma atsisakyti socialistinės valstybės santvarkos modelio.

Bent jau daliai perversmininkų, iš kurių aš daugelį pažinojau asmeniškai, jų įsivaizduojami socialistiniai idealai, įsivaizduojamos tarybinės tėvynės kaip vieningos valstybės matymas buvo itin svarbus. Faktiškai atsisakoma visą gyvenimą propaguotų ir tegul bent žodžiais išpažintų vertybių. Kaip pavyzdį priminsiu buvusį vidaus reikalų ministrą B. Pugo, maršalą S. Achromejevą, TSKP CK reikalų valdytoją N. Kručiną, kurie nusižudė iš karto po nepavykusio pučo. Ir tikrai ne dėl to, kad bijojo kokios nors atsakomybės, o todėl kad žlugo visos jų viltys. Minima sutartis turėjo būti pasirašyta rugpjūčio 20 dieną. Taigi po rugpjūčio 20 dienos buvusi iki tol galinga, manyčiau, kartu su JAV pagal galią viena iš dviejų, turiu galvoje, karinė valstybė, bent jau teoriškai ir bent jau buvusia iki tos santvarkos forma turėjo nustoti egzistuoti. Į šalį tuo momentu bent jau *de jure* buvo nustumti ir buvę faktiškieji Tarybų Sąjungos vadovai, komunistų partijos funkcionieriai. Taigi po šios dienos bent jau buvusiam šios valstybės elitui kelio atgal jau nebūtų buvę.

Stebint visus šiuos procesus iš paties centro, abejonių dėl galimo perversmo arba net tiesioginio to paties M. Gorbačiovo bandymo sugrįžti į pradinę padėtį iš esmės nebuvo. Klausimas tik buvo, kada ir kodėl jis dar nevyksta. Tuo metu vykusius Tarybų Sąjungoje procesus iš esmės galėčiau įvardyti kaip permanentinę politinę, ekonominę, socialinę revoliuciją, o kartu su tuo mūsų atveju dar ir nacionalinio išsivadavimo revoliuciją. Manau, kad šio, jeigu norite subtilybės, momento, jog mes, tai yra Lietuva, sakome viso gero ne tik Tarybų Sąjungos socialinei ekonominei santvarkai, tačiau ir Tarybų Sąjungos imperijai, o iš esmės Rusijos imperijai, tuo metu iki galo nesuprato ir dauguma tos Rusijos imperijos, užsiėmusios savomis problemomis, piliečių.

Rusijos elitui, aišku, kad tuo momentu net ir su tokiais tikslais mes buvome reikalingi kovoje dėl valdžios su centru, o konkrečiai su M. Gorbačiovu.

Mūsų pagrindinis tikslas – valstybės atkūrimas apibrėžė ir tuometines mūsų užsienio politikos pagrindines gaires. Pirma, visos pastangos skirtos mūsų tarptautiniam pripažinimui. Antra, jokių sąjunginių išipareigojimų su tuometiniu centru, nesvarbu, kokią formą jis įgautų. Trečia, laikymasis nuostatos, kad visa tai, kas vyksta Tarybų Sąjungoje, tai yra mūsų neliečiančios Tarybų Sąjungos vidaus problemos. Šių gairių iš esmės buvo laikomasi nuo pat Kovo 11-osios gan naiviai tikintis, jog pabrėžiančios Baltijos valstybių okupaciją Vakarų valstybės po mūsų nepriklausomybės paskelbimo, turėdamos mums moralinių išipareigojimų, nedelsiant pripažins mūsų faktinę nepriklausomybę ir tam tikra prasme apsaugos mus nuo galimų prievartinių Tarybų Sąjungos veiksmų. Kaip žinote, to pripažinimo nebuvo ir negalėjo būti. Mūsų pačių požiūris į visus tuometinius procesus buvo ganėtinai provincialus, neįvertinantis globalios situacijos, Vakarų valstybių atsakomybės prieš savo piliečius. Drįsčiau teigti, kad realioje tarptautinėje globalinėje politikoje garsūs pareiškimai apie kažkokius moralinius išipareigojimus, moralinę skolą, idėjines vertybes ir panašiai, deja, tėra skirti *piarui* ir vykdomi ne besąlygiškai, o geriausiu atveju tik atsiradus palankioms patiems pareiškėjams sąlygoms. Kaip pavyzdį būtų galima įvardyti 1945 metų valstybių, nugalėtųjų Antrajame pasauliniame kare, Jaltos ir Potsdamo konferencijas, kuriose buvo nubrėžiamos naujosios Europos valstybių ribos, puikiai žinant apie Baltijos valstybėms padarytą skriaudą, tačiau tą ignoruojant ir oficialiu lygmeniu apeinant šį klausimą, tarsi patvirtinant Molotovo–Ribentropo pakto susitarimus. Kita vertus, ar Vakarai dėl mūsų turėjo tęsti karą su Tarybų Sąjunga? Žiūrint globaliu lygmeniu, įvertinant realią situaciją, manau, kad ne. Kalbant kad ir apie dabartinę Lietuvą, apie koki idėjinių, moralinių vertybių, garsiai įvardijamų pas mus, išpažinimą galima kalbėti, kai mūsų Lietuvos delegacija 2011 metais balsuoja prieš Palestinos priėmimą į UNESCO. Tačiau ar to reikėjo Lietuvos globalinės ir tarptautinės politikos prasme, aš nedrįsčiau spręsti.

Bet grįžkime prie pučo, prie tuometinės situacijos Tarybų Sąjungoje, Vakarų valstybių požiūrio į vykstančius procesus, tarp jų ir susijusius su Lietuva. Neskubant mūsų pripažinti buvo naudojama daug argumentų. Pavyzdžiui, kad Lietuva negali visiškai kontroliuoti savo teritorijos (tebėra TSRS karinės pajėgos), kad Lietuvos teritorija, kuri buvo pripažįstama iki jos okupacijos, yra pasikeitusi. Galų gale iki plebiscito ir tai, jog nėra aiškus galutinis mūsų tautos apsisprendimas, ir panašiai. Bet už viso to slypėjo pati pagrindinė priežastis – toks pripažinimas gali neigiamai paveikti visus procesus, vykstančius Tarybų Sąjungoje, toks pripažinimas neigiamai paveiks ir jų, bet ne Lietuvos pusės, manymu, šių procesų garanto M. Gorbačiovo likimą, sudarys politines galimybes jo prievartiniam nušalinimui. Be jokios abejonės, Vakarai siekė Tarybų Sąjungos tolesnio silpnėjimo, tačiau drįsčiau teigti, kad bent jau tuo metu nesiekė jos subyrėjimo, su išimtimis Baltijos valstybių atžvilgiu.

Nepamirškime, buvo kalbama apie branduolinę, milžinišką žemės teritoriją užimančią valstybę, chaosą, kuris galėjo sukelti nepataisomas pasekmes visai žmonijai. Viena iš to chaoso priežasčių galėjo tapti jos nevaldomas skilimas į sudedamąsias dalis ir su tuo neišvengiamai susijusius teritorinius karinius konfliktus. Kas norėtų turėti reikalą su bent dešimtimi naujų sunkiai prognozuojamų tarptautinių subjektų, iš kurių dalis galėjo tapti net branduoliniais? Tai persvėrė, manyčiau, tuo momentu visai pagrįstai, garsiai deklaruojamas idėjines ir moralines vertybes. Mes, skirtingai nuo Vakarų, garsiai teigėme apie itin neigiamą M. Gorbačiovo vaidmenį nebandydami įvertinti situacijos ir jo galimybės manevruoti bei priimti atitinkamus sprendimus nesukeliant grėsmės visam procesui. Šiek tiek nukrypsiu. Šiuo aspektu įdomu, jog bene vienintelė iš

postsovietinių respublikų, oficialiai nepasmerkusių pučistų, buvo ne kas kita, o Gruzija su jos vadovu Z. Gamsachurdija priešakyje. Drįsčiau teigti, jog su savo nepamatuota, nukreipta konkrečiai į M. Gorbačiovą kaip į visokeriopai neigiamą asmenybę politika, Z. Gamsachurdija save, o kartu ir Gruziją įstūmė į tokią padėtį, jog smerkti tuos pačius pučistus, kurie padarė iš esmės tai, ko norėjo ir jis pats, nebuvo galimybės. Mes buvome panašioje situacijoje, bet, manyčiau, sugebėjome subalansuoti.

Taigi vadinamasis pučas buvo ir tikėtas, ir konkrečios datos prasme netikėtas. Tai tinka ne tik man. Pačios oficialios pučo paskelbimo dienos išvakarėse net tuometinės opozicijos, M. Gorbačiovo lyderis Rusijos vadovas B. Jelcinas, manau, nieko neįtardamas buvo svečiuose pas Kazachstano lyderį N. Nazarbajevą ir tik naktį grįžo namo. TSRS prezidentas M. Gorbačiovas tuo metu atostogavo Kryme. Beje, šios atostogos negrįžtamų TSRS permainų išvakarėse taip pat kelia tam tikrų pamąstymų dėl jo santykio su pučo organizatoriais ir pačiu puču. Kita vertus, kaip rodo dabartiniai tyrinėjimai, jokie ilgalaikio ypatingo pasiruošimo pučui net nebuvo. Kalbos apie galimybę įvesti ar tai prezidentinį valdymą, ar tai nepaprastąją padėtį buvo jau seniai ir atitinkami dokumentų projektai buvo rengiami gana oficialiu lygiu. Trūko tik sprendimo, kurio M. Gorbačiovas, kad ir kaip spaudžiamas savo iš esmės partinės aplinkos, niekaip nesiryžo priimti. Apie prasidėjusį perversmą dar iki oficialaus jo paskelbimo man buvo pranešta telefonu anksti rytą asmenų, turėjusių ryšių centrinėje Maskvos televizijoje. Nesigirdamas pasakysiu, jokios panikos ar ypatingo sumišimo tai nesukėlė. Iš dalies todėl, kad nuolatinėje įtampoje mes jau buvome daug mėnesių ir kažko panašaus galėjome tikėtis, taip pat dėl to, kad jau buvome išgyvenę tikrai daug moralinių ir fizinių jėgų pareikalavusių Sausio įvykius. Kita vertus, faktiškai visus perversmo vadovus vienus mažiau, kitus daugiau pažinojau asmeniškai, todėl netikėjau jų sugebėjimais ir galimybėmis imtis drastiškų veiksmų. Pasakyčiau, jog Vakarai į patį perversmo faktą reagavo kur kas jautriau. Kaip tam tikrą pavyzdį be oficialių po kurio laiko sekusių pareiškimų apie pučistų pasmerkimą pasakysiu, o tai liečia ir mūsų užsienio politikos klausimus, jog per tas pora dienų JAV ambasada, kurios diplomatai, palikę savo nuolatinės gyvenamąsias vietas, buvo suburti pačioje ambasadoje, bent kelis kartus siūlė man su žmona prisijungti prie jų diplomatinio korpuso, tai yra gauti prieglobstį pačioje ambasadoje. Beje, buvo ir nevienkartiniai Rusijos demokratinių jėgų pasiūlymai, siekiant apsaugoti atstovybę nuo galimos jėgos panaudojimo, apsupti ją gyvų žmonių žiedu. Aš turiu eiti prie pabaigos, laikas limituotas.

Kaip žinote, pučas nepasisekė. Priežastį aš irgi neanalizuosiu, čia jų daug ir visas galima įvardyti. Pučui patyrus pralaimėjimą, berods, jau rugpjūčio 24 dieną teko būti tarp nedaugelio kalbėtojų daugiašimatūkstantiniame vadinamajame nugalėtojų mitinge, kuris buvo kartu ir viena žuvusiųjų per pučą laidotuvių dalimi. Beje, iki šios dienos apžvalgininkai neišsiaiškina, ar šis mitingas buvo didesnis, ar tokio paties dydžio kaip ir mitingas, palaikantis Lietuvą po sausio 13 dienos. Mano kalbos leitmotyvu buvo mintis, jog jų laisvė yra kartu ir mūsų laisvė. Prisiminiau ir mūsų paskutinę auką – A. Sakalauską. Perdaviau žiupsnelį Lietuvos žemės nuo žuvusiųjų Sausio įvykių metu kapų. Tarp kalbėtojų buvo ir M. Gorbačiovas, JAV naujasis ambasadorius R. Strausas. Prisimenu tai dėl to, jog, mano žiniomis, R. Strausas pats vos išsiprašė į tribūną, o Lietuvos atstovas, tai yra aš, bet kaip atstovas, buvau įprašinėjamas. Aš noriu tiesiog pabrėžti mūsų visų sukurtą tuometinį svorį Maskvoje.

Kaip vieną iš faktų pasakysiu ir tai. Ar, beje, kas nors vienas galėtų prisiminti tokį faktą, kad kokios nors valstybės atstovybėje būtų lankiusis visa Rusijos Vyriausybė *in corpore*? Aš galiu pasakyti – tai mūsų, Lietuvos atstovybė, B. Jelcinas su savo visa Vyriausybe buvo *in corpore* svečiuose. Aš šitai pabrėžiu, tą mūsų svorį, kurio (negaliu čia išplėtoti šitos temos), mano galva,

deja, mes iki galo neišnaudojome. Galimybe pasitarnauti visam pasauliui ir galimybe paeikti Rusijos politiką irgi nepasinaudojome. Ačiū. (*Plojimai*)

A. KULIKAUSKIS. Gerbiamieji, gynėjų vardu kviečiame pasisakyti ir pasveikinti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininką profesorių V. Landsbergį. (*Plojimai*)

*Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo
Pirmininko Vytauto Landsbergio kalba*

VYTAUTAS LANDSBERGIS. Sveiki, bendražygiai. Yra labai malonu vėl šiek tiek pabūti jūsų tarpe. Prisimenu iš karto, kaip sausio naktimis ateidavau pasižiūrėti, kaip jūs miegate, turėdami porą valandų poilsio, pasidėję šautuvėlius greta. Paskui vėl, kaupiantis grėsmėms iš naujo, kai tas sausas praslinko mums laimingai, su aukomis, bet laimingai – laimėjome, išlikome, o sovietija ėjo į savo neišvengiamą pabaigą. Tas procesas, kartais kalbama ir vartojamas toks žodis „procesas“, ne M. Gorbačiovas jį išrado, kai sakė, *proces pašol*, bet jis tebeeina iki šiol tas, sakytume, procesas, arba vyksmas, virsmas. Paskutinė Europos imperija, kolonijinė, kontinentinė, su kontinentinėmis kolonijomis imperija nepaprastai aršiai laikosi savo revanšizmo. Ir tada buvo ta situacija tokia būtent, ar Sovietų Sąjunga gali tapti būriu draugiškų demokratinių valstybių be kokio nors pasaulinio karo, be didžiulės revoliucijos, tiesiog susitariant, susiprantant demokratinėms jėgoms.

Atrodė, kad net tokia galimybė yra ir jos priešaky stovėjo Rusijos demokratai ir Rusijos Prezidentas B. Jelcinas, kuris tikėjo, kad taip galima, gali įvykti. Galų gale to rezultatas buvo ir Belovežo susitarimai. Vienintelį kartą pasaulyje imperija pati paskelbė, kad ji neegzistuoja. Visi laisvi. Bet galime susirinkti ir susitarti dėl bendradarbiavimo. Tai atrodė kaip fantastika.

Žinoma, tą rugpjūčio mėnesį, kurią mes dabar minime, tai irgi mes to siekėme, bet suprato, kad kažin ar taip paprastai išeis. Net kada gorbačovistai Kremliuje jau pusantrų ar daugiau metų rengė vadinamąją naujos sąjungos sutartį su tam tikromis nuolaidomis toms vargšėms respublikoms – šiek tiek daugiau teisių, daugiau demokratijos, nors niekada jiems neateidavo į galvą... Mes kartais paklausdavome, kodėl mums duoda daugiau teisių, kodėl ne visas teises? Kas tas geradarys, kuris duoda po truputį, ir jau būkite laimingi? Jums šiek tiek daugiau duodama.

Mes manome, kad mums priklauso visa laisvė. Ne dalis laisvės – visa laisvė, visos teisės spręsti apie savo gyvenimą, o ne tik tose ribose, kuriose Kremliaus ponai leidžia. Jau jie pagerėjo, jie šiek tiek daugiau leidžia. Labai skiriasi smegenų struktūra demokratiškai galvojančių žmonių ir tų imperiškai galvojančiųjų.

Jie manė, kad jie yra visagaliai. Jeigu jie šiek tiek žmoniškesni, tai jau visi turi būti laimingi. Jiems todėl ir nepavyko jų projektuojamos dalinės reformos, daliniai pagerinimai, kurių tikslas – išsaugoti, išgelbėti pačią imperiją net su visais užkariavimais – ir su Lietuvos, ir su kitų šalių užkariavimais. Galų gale pradėjo paleisti satelitines komunistines valstybes Europoje, bet jau Sovietų Sąjungos sienos turi būti šventos.

Mums jos nebuvo Sovietų Sąjungos sienos. Mes buvome seniai pasakę, kad mūsų sienos yra Lietuvos sienos, kaip įrašėme ir į Kovo 11-osios Aktą pagal Helsinkio principus. Kaip nusistovėjo per karą, taip jos ir yra jokių būdu nekeistinos smurtu pagal Helsinkio principą. Bet viršininkai vis dar manė, kad jie yra viršininkai ir šeimininkai.

Mes iki šiol, kada į tą rugpjūtį žiūrime, tai dar toli gražu nesame visko išsiaiškinę, ne viską žinome. Palaiapsniui aiškėja dar vis naujų ir naujų dalykų, ir galime tikrai daryti prielaidas, ką jie

iš tikrųjų galvojo. Vieni sako taip, kiti sako kitaip, o kas ką iš tikrųjų galvoja? Kaip ir dabar – ką sako V. Putinas ar S. Lavrovas, tai nieko nereiškia. Reiškia vien tai, ką jie daro. Ką jie daro, tai ir yra pasisakymas. Pasisakymas veiksmu.

Vakarai dar niekaip nesupranta to paprasto dalyko, kad reikia žiūrėti į veiksmus, ir jeigu tu turi parako, tai tu atsakai veiksmu, o ne kalbelėmis, įkalbinėjimais ir viltimis, kad gal ten kas nors susipras. Dėl kalbų niekas nesusipras, bet padėtis tokia, kurią sukuria kartais politinė jėga, autoritetas ir daugelio tautų panašus supratimas, tai yra jėga. Aišku, yra karinė jėga, kuri gali manyti, kad ji visagalė.

Bet, kaip Sovietų sąjungos pabaiga parodė, toli gražu taip nebūna ir taip nėra, tik tie, kurie įsivaizduoja savo visagalybę, dar pridaro labai daug nelaimių ir vėl labai nori mokytis. Na, štai tas rugpjūtis, kur iki šiol kalbama, M. Gorbačiovas išvažiavo atostogų. Kokių atostogų jis išvažiavo? Ruošė, ruošė, suruošė, suruošė – rugpjūčio 20 dieną turi būti pasirašoma nauja Sovietų sąjungos sutartis. Kokios Sovietų sąjungos? Jau aišku, kad tai, ką jie laikė Sovietų sąjunga, šešios vadinamosios respublikos nedalyvauja – iš anksto pasakė. Mes jau gruodžio mėnesį pasakėme su latviais ir estais, kad mūsų tai neliečia, ką jie ten projektuoja, mes nedalyvaujame projektuojant tą naują sąjungą ir mes nesame sąjungoje, nesame, nors jie mano, kad mes sąjungoje. Man visą laiką siūsdavo popierius, adresuotus Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui, aš juos gražindavau, kad jų adresas klaidingas ir pasitikrintų pašte – nebėra tokios Lietuvos TSR, yra Lietuvos Respublika. Bet tą žaidimą jie tęsė ir, be abejo, manydami, kad gal tie lietuviai žaidžia tą savo nepriklausomybę, o kai mes juos užlaušime, nusiramins, nebekartos, ir vėl bus *sovetskij stroj*, kaip ir turi būti.

Štai tas rugpjūtis ateina, yra paskelbta, yra parengti dokumentai pasirašyti, nors B. Jelcinas iki pačios pabaigos vis dar nepatenkintas, vis dar taiso ir vis dar reikalauja didesnių korektyvų toje sutartyje. O Ukraina, L. Kravčiukas su savo grupe žmonių buvo labai atsargūs, bet jie išsiderėjo, kad rugpjūčio 20 dieną dar nepasirašo, jiems dar reikia pagalvoti, o Baltijos valstybės ir Užkaukazė, Pietų Kaukazas iš anksto pasirašė, kad jie į Maskvą nevažiuoja, jie nepasirašys. O Kremliaus vadai žaidė savo žaidimus, jie pasikvietė tai dienai į Maskvą dviejų Rusijos Federacijos respublikų atstovus, kad juos paviliotų pasirašyti sąjungos sutartį, ir Tatarstanas ir Čečėnijos respublika taptų Sovietų sąjungos subjektais, – toks buvo Kremliaus kerštas B. Jelcinui. Štai B. Jelcinas kenkia, tai mes pradėsime draskyti Rusiją ir darysime Rusijos atskiras, nepriklausomas valstybes.

Na, mums tai, aišku, grėsė *vilenščizna*, kuri taip pat būtų mielai ten buvo dalyvavusi ir buvo susiprojektavusi vėlesniam lapkričiui. Lapkričio mėnesį turėjo įvykti visų lygių Rytų Lietuvos deputatų suvažiavimai. Jeigu tas pučas būtų pavykęs, jei būtų toliau taip eję, tikrai nepaisant to, kad mes jau ir atskira valstybė, šiaip ar taip, ten Maskvoje būtų pasakę, kad štai dalis Lietuvos dabar jau yra atskira Sovietų sąjungos dalis, jūs ten kariaukite tarpusavyje, kaip norite. Tai buvo labai grėsminga situacija. Bet pats M. Gorbačiovas – centrinė figūra – išvakarėse to pasirašymo, kada kai kurios delegacijos ir būtent tie čečėnai ar Tatarstanas, ar dar kai kurie, jie jau važiuoja į Maskvą, M. Gorbačiovas išvažiuoja atostogų. Tai jis puikiai žino, kad nebus jokio pasirašymo. Žaidimėlis toks, didelis žaidimėlis. Matyt, jis skaičiavo, kad vienaip ar kitaip pasibaigs tas vadinamasis pučas, vis tiek bus sustabdytas Sovietų sąjungos išsivaikščiojimas arba valstybių įsitvirtinimas – ir Kaukazo, ir Baltijos ir dar kokių nors. Tai bus sustabdyta arba kariniu smurtu, arba kaip nors jau prisitaikys tiek pačios Rusijos reformatoriai išsigandus ir prisitaikius, kad tegul lieka Sovietų sąjunga ir tegul kokie nors seno sukirpimo partiniai ir kariniai vadai pavaldo kurį laiką, tegu pavaldo. O M. Gorbačiovas sugrįš vėl kaip viltis: ir pasaulio viltis, ir visų

sovietinių žmonių viltis, kad gal ne viskas prarasta. Matote, M. Gorbačiovas išvyko, jam buvo tokia rolė palikta. Na, bet viskas apvirto kitaip. M. Gorbačiovas grįžo po trijų dienų, jis grįžo į visai kitą valstybę, jis lipo iš lėktuvo dairdamasis, kur čia tos minios, kurios džiūgaujamos jį sveikina dabar, prezidentas išsigelbėjo, prezidentas vėl namuose. Niekas jo nelaukė – viskas. Nebėra jau tos buvusios *sovietijos*. Tai buvo taip akivaizdu.

Na, aš kalbu, kiek visokių tokių prieštarybių, dviprasmybių buvo be galo daug. Ir įvairiose tose respublikose, ir pačioje Rusijoje taip pat buvo įvairių sluoksnių. Kada mes kalbame apie Rusiją, kaip apie visumą (štai kaip apie Sovietų sąjungą arba atskiras respublikas), nė vienoje iš jų nebuvo konsoliduotos visumos, net ir Lietuvoje nebuvo, mes juk puikiai matome, ne tik Rytų Lietuvoje, pačioje Lietuvoje, bet ir visuomenėje buvo ir aršių senųjų komunistų, buvo ir manevruojančių komunistų, kurie būtų sutikę su kokia nors didesne laisve, bet likti Sovietų sąjungos sudėtyje... Mes tas formules visas gerai atsimename. Mūsų nuostata, kad nepriklausomybė dabar, ir ne dalinė, o visa nepriklausomybė buvo laikoma, na, nerealia, radikalia, čia mes neįmanomų dalykų reikalaujame, griauname visus šansus, galima būtų susitarti, galima būtų neblogą gabaliuką gauti, jeigu ne tie *sajūdistai*, kurie užsimanė neįmanomų dalykų ir sugadins visą muziką. Tai mums ir Vakarų lyderiai sakydavo. Sakydavo, kad na, vienas ten V. Landsbergis iš proto išėjo, tai dar ką nors tokio, reikalauja neįmanomų dalykų, kai galėtų palaispniui šiek tiek viskas gerėti, o jie sugriauš, jie tą galimą gerėjimą sugriauš savo tokiais nenormaliais reikalavimais. Jeigu pasaulyje taip buvo susiskaldę, tai Sovietų sąjungoje, įskaitant ir mūsų kraštus, net ir demokratiškiausias respublikas, taip pat tos košės buvo labai daug, ir rezultatai galėjo būti labai įvairūs. Bet, na, kažkaip neblogai klostėsi.

Mes laikėmės nuoseklios linijos, tą pačią dieną, kai anksti rytą buvo paskelbta, atrodo, turbūt ir „Gulbių ežerą“ grojo, paprastai tokiais atvejais groja „Gulbių ežerą“, mažosios gulbės ten šoka kur nors, o čia tankai važiuoja. Tai per tą „Gulbių ežerą“ mes iš karto susisiekiame su B. Jelcinu, žinojome jau jo pareiškimą, kad tas pučas yra neteisėtas antikonstitucinis dalykas, mes parėmėme šimtu procentų B. Jelciną, nors jau nelaikėme savęs, nebuvome Sovietų sąjungos dalis, bet toje buvusioje Sovietų sąjungoje B. Jelcinas, B. Jelcino demokratinė Rusija užima teisingą poziciją ir jie yra mūsų sąjungininkai. Mes jau tada nustatėme tą gairę. Mes esame kartu, mes nesame Rusijoje, bet mes esame kartu su Rusija už naują galimybę, už naują Sovietų sąjungos galimybę, mes į ją negrįšime, bet tegu būna jinai kitokia, geresnė, demokratiška, ir mes draugausime. Na, štai mūsų buvo teisinga ta linija ir pozicija. O aplink buvo visokiausio blaškymosi, žinoma, ne taip paprasta buvo. Čia tau skambina iš Rygos generolas F. Kuzminas ir sako, kad jis dabar nuo šios dienos yra Lietuvos valdžia, pagal pučo viršininkus, ten naujas prezidentas G. Janajevs, tenai GKPC jau dabar viską sprendžia, ir į įgaliojo tvarkyti Baltijos valstybių reikalus, jo įsakymai mums privalomi. Aš pasakiau: generole, jūsų įsakymai, mums nėra jokie įsakymai, jūs ne valdžia, mes nevykdysime jūsų įsakymų. Aš naudosisiu jėgą, man Konstitucija leidžia, aš naudosisiu jėgą. Sakau, na, pabandykite. Anksčiau buvo tokių progų, aš pasakydavau jiems, kad prisimintų Niurnbergo teismą, kaip tie, kurie manė, kad turi teisę naudoti jėgą, paskui turėjo sunkiai aiškintis arba net keliavo į kartuves. Tai tokie buvo principiniai susirėmimai.

O iš Kauno man skambino (čia yra to meto kauniečių), buvo telefonas, ką daryti? Apsupo mūsų tas pradines, vos vos besiformuojančias krašto apsaugos pajėgas ar kažkokią komendantūrą Kaune, apsupo, reikalauja atiduoti ginklus ir likviduotis, išsivaikščioti. Ką daryti? Ir man iš ten, aš neatsimenu pavardės, kas ten buvo vadas, sako: vyrai nusiteikę gintis, kautis, nesvarbu, kiek jų ten yra, kokie mūsų ginklai, mes kausimės. Mes neatiduosime ginklų. Ar mes teisingai darome? Na, aš pasakiau, žinote, iš esmės teisingai, bet jūs nesakykite taip. Jūs palikite atvirą klausimą, jums

reikia pagalvoti, dar (...). Jie turbūt nepuls vien dėl to, kad jūs neatsakote arba – arba. Pasirodo, kad ir kitais atvejais tie patys rusai, tas Kauno *garnizonas*, pakankamai draugavo su lietuviais, jų žmonos dirbo įstaigose, nelabai jie norėjo žudyti su savo kaimynais. Aišku, buvo visokių aršuolių ir visokių kraugerišku imperininkų, bet buvo pakankamai normaliai galvojančių žmonių. Juk po dviejų dienų ar net kitą dieną Maskvoje jau statė barikadas aplink B. Jelcino parlamentą ir sakė: mes darome taip, kaip Vilniuje. Mes turime pavyzdį ir mes nesitrauksime.

O Vilnius – natūralus sąjungininkas. Mūsų telegramos ir pasikalbėjimai telefonu su B. Jelcinu yra dokumentuoti. Tai labai įdomu. Mes buvome ką tik pasirašę Tarpvalstybinių pagrindų sutartį su Rusija, kur Rusijos Federacija B. Jelcino parašu pripažino visišką Lietuvos nepriklausomybę pagal Kovo 11-osios aktus, net buvo įrašyta mūsų teisė pasirinkti tarptautines saugumo sistemas, kitaip sakant, NATO. Tai Č. V. Stankevičius buvo ten taip protingai įrašęs tokią formulę, ir tas irgi buvo priimtina. Ir iki šiol tai yra. Kai paskui visokie imperininkai mus čia smerkė, kad mes nuėjome ne ten, kur reikia, ponai, taigi jūs patys sutikote su tuo, ko jūs pykstate? Buvo gražiuoju susitarta.

Na ir štai tas mūsų sutarimas – mes Aukščiausiąją Tarybą surinkome, priėmėme įstatyminius sprendimus, kad mes laikomės savo linijos, remiame demokratinę Rusiją, remiame prezidentą B. Jelciną ir draudžiame bet kokią pučistų veiklą Lietuvos Respublikos teritorijoje. Bet kokia jų veikla bus nusikalstama, Lietuva juos persekios čia, Lietuvos teritorijoje. Galų gale atidavinėsime juos ten, kur reikia, vienį tokį Černychą iš Klaipėdos ir atidavėme vėliau. Ir pasirodė, kad mūsų nuoseklumas buvo tai, ko reikėjo, ir tas pučas trečią dieną pradėjo žlugti.

Tada aš dar išleidau turbūt pirmą ir paskutinį savo dekretą – nepriimti jokio pučistų lėktuvo jokiam Lietuvos aerodrome, nors tuos aerodromus kontroliavo sovietai, bet tas dekretas nustatė jiems atsakomybę, jeigu jie priims pučistų lėktuvą. Tai tam tikrą politinę sumaištį padarydavome kai kada, tai taip pat buvo mūsų kovos priemonė, kaip ir nekapituliuoti. Tokia sena ir linija... Mus puola, o mes nepuolame, bet mes nekapituliuojame. Ir kai mes nekapituliuojame, ir išliekame, tai yra partizanų pergalė, nes tą mintį aš atsimenu iš kažkada, kad partizanų tikslas nėra pergalė ginklu, bet pergalė yra išlikti, nesileisti būti sunaikinamam, kad niekad neturėtų pabaigos to pasipriešinimo karo. Teko pritaikyti įvairiais atvejais tą požiūrį, ir teisingą požiūrį. Aš čia galėčiau įsijautęs labai daug šnekėti.

Tiesiog norėjau pasveikinti, kai ką prisiminti, vieną kitą dalyką, būtent iš tų rugpjūčio dienų, kurios buvo nepaprastai lemtingos, – taikingai užbaigti Sovietų Sąjungą, kas įvyko gruodžio mėnesį, bet tai jau buvo neišvengiama. O gruodžio mėnesį Belovežo susitarimas pagal G. Burbulio formulę, man atrodo, man jis pasakojo, labai nuostabi buvo formulė pareikšti Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos vadovų lygmeniu, jų parašais, kad Sovietų Sąjungos daugiau nebėra, paprastą konstataciją. Ne taip, kaip aiškina – jie paleido, jie išardė, jie tik konstatavo, kad to nebėra, tai jau iširo, tai jau nefunkcionuoja, nereikia gaudyti vėjų laukuose ir lieti kraują dėl to, ko jau nebėra. Buvo labai išmintinga pozicija ir tą poziciją tuoj pat priėmė visos dar tebesančios respublikos. Juk Beloveže buvo tik trijų vadovai, bet nuėjo tas garsas. M. Gorbačiovas žagtelėjo, kai jam S. Šuškevičius paskambino iš Belovežo ir pasakė, ką mes čia nutarėme. Jis pasakė: „Tai palaukite, o ką Amerika į tai?“ Šuškevičius sako: „Amerika jau žino“. (*Juokas salėje*) G. W. Bushui jau paskambino B. Jelcinas. (*Juokas salėje*) Tu nesijaudink, Amerika jau žino.

Tai užsitęsė dar keletą mėnesių. Mes per tą laiką susitarėme, per kiek dienų turi būti išvesta kariuomenė. Iš karto sakėm, per tris dienas. Sakė, jūs bepročiai, kaip galima išvesti kariuomenę per tris dienas. Sakau, o kaip jie įėjo per tris dienas? (*Juokas*) Sakau, gerai, per mėnesį. Na, gerai, iki metų pabaigos. Trys mėnesiai! Galų gale susitarėme, kad metai, bet žinote, kaip turguje –

užsiprašai daug, paskui gauni neblogai. Tokios buvo mūsų kovos, ir politinės, ir pasiremiant tuo, kuo galėjome pasiremti, būtent Rusijos demokratais. Žinoma, taip pat čia buvo ir S. Šuškevičius, ir L. Kravčiukas, Ukrainos ir Baltarusijos vadovai, su jais visai gražus buvo sutarimas, visi suprato, kad to jau nebėra – Sovietų Sąjungos. Kad visi prisimintume dar kartą, kas gal žinojo, kas nežinojo, iš karto po to prasidėjo visose – iki Kazachstano ir Tadžikistano ratifikavimas Belovežo susitarimo, tose dar sovietinėse Aukščiausiosiose Tarybose. Mes laikėme, kad ta sovietinė buvo neteisėta, o dabar mes turime savo Aukščiausiąją Tarybą, demokratiškai išrinktą, ką ji nutarė, tai yra įstatymas pagal visus pasaulinius principus. O anie nebuvo išrinkti, bet jie stojo į tą patį kelią ir visi ratifikavo Belovežo susitarimą, kai kurie dar uždėjo kaupą, ne tik susitarimą, kad sąjungos nebėra, bet kaip Ukraina, mes minėsimė po trijų dienų Ukrainos nepriklausomybę, padarė sprendimą, kad ji denonsuoja, anuliuoja 1922 metų Sovietų Sąjungos sutartį, kuri buvo primesta Raudonosios armijos ir Stalino. Neteisėta, pati pradžia yra neteisėta Sovietų Sąjungos. Buvo labai dideli virsmai, mes ten iš tikrųjų šį tą reiškėme. Mus minėjo ir kaip pavyzdį, ir kaip atramą. Visiškai suprato, kada man skambindavo šiek tiek vėliau iš Maskvos B. Jelcino patarėjai, pats B. Jelcinas, kad čia mes darome, tokią ekonominę sutartį, sandraugą, išlaikyti ryšius, visumą, kuri buvo ekonomikos srityje. Aš pasakiau, kad, žinote, gražu, galbūt teisinga, reikia, bet mes jau einame kitu keliu, ir žmonės mūsų nesuprastų, jeigu mes vėl pradėtume lįsti į kokią nors naują sutartį. Jis labai gražiai pasakė: „Ja vas panimaju.“ Nebuvo jokio pykčio, jokio spaudimo. Buvo žmoniškumas tarp tautų ir vadovų. Duok Dieve, kad taip būtų galima ir kada nors toliau. Ačiū.
(*Plojimai*)

A. KULIKAUSKIS. Dėkojame profesoriui. Tęsdamas mūsų konferenciją, labai prašyčiau kalbovų, jeigu galima, iš esmės, nes mus laikas truputį spaudžia. Paprašysiu trumpai pasisakyti Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų klubo narį, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo deputatą N. Medvedevą. (*Plojimai*)

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų klubo nario, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo deputato Nikolajaus Medvedevo kalba

NIKOLAJUS MEDVEDEVAS. Labai trumpai. Seimas posėdžiauja, kažkas atbėga, sako, atvažiuoja nuo kalno tankų grupė. Seimas nusprendžia: dauguma tęsia posėdį, keletas Seimo narių eina jų pasitikti su proklamacijomis, atsišaukimais nuo B. Jelcino. Nueiname, pasikalbame, jie pasako, kad jie į mūsų reikalus nesikiš, jie važiuoja visai kitur. Paskui Pirmininkas pakviečia mane ir sako: „Štai sutartis su Rusija, imk ir dumk į Maskvą, tu dabar ten reikalingesnis.“ Paėmiau tą sutartį, skirtą nuvežti B. Jelcinui. Nuvažiavau, atidaviau B. Jelcinui. Ten buvo pasakyta, kad yra barikadų, viena iš jų vadinama lietuviška, eisi ten, pasikalbėsi su žmonėmis. Nuėjau, pasikalbėjau. Pasirodo, ten buvo desantininkai iš Kauno. Jie išgirdo, kaip man su K. Uoka buvo pasakyta jų vado: „Mes jūsų į Sibirą nevešime, mes jus čia sušaudysime.“ Man tie desantininkai pasakė: „Mes dabar kartu su jumis.“ Pasakiau, jog džiaugiuosi, kad tada mūsų aiškinimai jus pasiekė, kad mes pagaliau kartu.

Paskui sėdime Maskvoje, Baltuosiuose rūmuose su dar keliais demokratais, kažką rašome. Prieina BBC žurnalistai ir žurnalistai dar iš kažkokios užsienio laidos. Sako, ką jūs darote? Mes sakome, kad ruošiamės antspauduoti CK pastatus, areštuoti visus pučistus ir viskas. Ar jūs iš proto išėjote, čia jūs apsuptyje, jus tuojau pat šturmuos, tuojau bus šturmas, jus visus sušaudys. Prisiekiu, pasakiau jiems, kad drebančiomis rankomis pučai nedaromi keleto girtuoklių. Pučas yra pasmerktas, nes tikrai žmonės buvo pasiruošę laikytis iki paskutiniųjų apsupę. Jie žinojo, kaip

elgiasi Vilnius. Pučistai sužinojo, kad jeigu jie bandys panaudoti kariuomenę, kariuomenė jų nepalaikys, jau viskas. Tuo ir baigėsi.

Noriu pasakyti dar viena. Kai kurie Lietuvos žmonės nežino: kada virš Baltųjų rūmų po pučo žlugimo buvo iškelta nauja Rusijos trispalvė, tai šalia jos buvo Lietuvos trispalvė, be visa ko, nes jie pasakė: „Jūs mus mokėte, kaip reikia ginti savo tėvynę.“ Dėkoju. (*Plojimai*)

Č. JEZERSKAS. Dabar norėčiau pakviesti profesorių V. Rakutį. Jisai kaip niekas kitas yra gerai išanalizavęs ir pasakys mums trumpai, kodėl žlugo sovietinė imperija. Aš suprantu, kad per tokį trumpą laiką negalima apžvelgti labai plačiai, bet labai prašyčiau. (*Plojimai*)

*Lietuvos kariuomenės vado patarėjo, Lietuvos karo akademijos
prof. dr. Valdo Rakučio kalba*

VALDAS RAKUTIS. Laba diena, gerbiamieji konferencijos dalyviai. Pasirinkau tokią temą visiškai suprasdamas, kokia avantiūra atsakyti į šį klausimą per keletą minučių. Bet apie tai nepasakyti irgi negalima. Todėl ypač jaunesnės generacijos žmonėms kartais atrodo, kad tokios imperijos labai lengvai byra: keli susitaria, ima ir nuverčia. Atrodo paprasta. Iš tikrųjų, kad toks daiktas numirtų, kad jis išsivaikščiėtų gabalais, dalimis, turi būti kažkokios vidinės, gilios priežastys. Tos gilios priežastys turi būti įvardintos, nes kartais galvojame, kad galėsime taip pat padaryti, kaip 1990 ar 1991 metais, dabar, 2016 ar 2020 metais. Tačiau laikai keičiasi ir daug atsakymų į klausimus, kodėl taip viskas vyko 1991 metų rugpjūčio mėnesį, slypi kur kas ankstesnėje epochoje.

Iš tikrųjų jau 25 metai, kai šitie įvykiai praėjo. Dažnai atrodo kaip stebuklas, viskas atrodė pakankamai niūriai, atrodė, kad Sovietų Sąjunga jau atgauna savo kvėpavimą. Žmonės, kurie iki šiol kažko laukė, pradės veikti. Ir staiga geros žinios iš Maskvos, neįtikėtini vaizdai. Kita vertus, nesuvokus, kas įvyko tada, bus labai sunku suprasti, kas vyksta šiandien. Ir tas paskutinis ketvirtis amžiaus, kuriuo mes gyvename, nelabai aišku, kaip mes čia, ar tikrai tai darėme, ką reikėjo padaryti.

Šiandieninė Rusija turi tiesioginį ryšį su sovietine imperija, dažnai į ją orientuojasi, dažnai ją naudoja kaip vėliavą, kaip siekinį. Ir tas šiandien Rusijoje yra kur kas arčiau, negu yra mums, kurie jau visą ketvirtį amžiaus judėjo kita linkme.

Labai dažnai Sovietų Sąjungos žlugimas asocijuojasi su M. Gorbačiovu. Manoma, kad jis sugriovė Sovietų Sąjungą. Šitas naratyvas yra plačiai žinomas Rusijoje, dažnai apie tai kalbama. Kalbama, kad *Gorbis* sugriovė Sovietų Sąjungą kaip V. Landsbergis kolūkius. Bet priežastys glūdi gerokai giliau istorijoje. Istorikai žino šį keistą dalyką, kad, pavyzdžiui, Prancūzijos karalystė sužlugo ne tada, kada Liudvikas XVI bandė kažką daryti, bet dėl Liudviko XV, kuris mažai ką darė, kad ta karalystė gyventų, arba leido karalystei vystytis ne ta linkme. Lygiai taip pat Lietuvos valstybė sužlugo ne todėl, kad S. A. Poniatovskis kažką darė ne taip, bet todėl, kad Augustas III iš viso mažai ką darė.

Ko gero, atsakymai į tai, kodėl sužlugo Sovietų Sąjunga, glūdi daug ankstesnėje epochoje. Kaip žinoma, tai buvo kažkas, kur politika sutapo su socialiniais ir ekonominiais dalykais ir susikaupė kažkokia didelė krizė, kuri visą tą imperiją privertė ieškoti kažkokių išeičių ir galų gale ji sužlugo. Žinoma, aktyviai dalyvavo mūsų ir kitoms jėgoms. Žinoma, kad reikšminga nomenklatūros dalis buvo sukūrusi valstybę sau ir savo vaikams ir, susidomėjusi savo mažais parikuliariniais interesais, tos valstybės nereformavo, ji išgyveno tą laikotarpį, kurį mes suprantame kaip stagnaciją. Žinoma, jie nepajėgė suvaldyti tų procesų ir tas desperatiškas

bandymas tai padaryti 1982–1985 metais, o ir vėlesniais metais, nebedavė rezultatų, jau buvo per toli nueita.

Vis dėlto pagrindinius atsakymus slepia L. Brežnevo sąstingio epochos fenomenas. Pagrindinis, ko gero, dalykas, apie kurį mes mažai kalbame, tai yra dvasinė Sovietų Sąjungos krizė – kai žmonės deklaruoja vienus idealus, o gyvena jau visiškai kitaip, kai niekas, net ir patys komunistai, nebetiki šiais idealais, juos kartoja kaip papūgos, bet žiūri visiškai į kitą pusę, kai atsiranda keli standartai ir nebėra jau ne tik daugumos, bet jau net ir kokios nors aiškios grupės žmonių, kuri gyventų tos ideologijos, kuri viešai deklaruojama, kelyje. Ši dvasinė Sovietų Sąjungos krizė yra raktas suprasti, kas gi šiandien darosi Rusijoje, kurioje tokia dauguma yra susiformavusi. Nors mes dažnai tai nurašome propagandai, nurašome informacinių priemonių kontrolei, bet dažnai nepamatome kokybinių pasikeitimų. Daugumai gyventojų tam tikri dvasiniai lozungai, skelbiami Rusijoje, yra priimtini ir jie gali pagal šitą modelį gyventi. Kitaip sakant, V. Putinas padarė esminę reformą – išsprendė pagrindinę Sovietų Sąjungos krizės priežastį, todėl Sovietų Sąjunga atgyja. Žingsnis po žingsnio truputį kitokia, truputį kitaip, tačiau vis dėlto atgyja.

Intelektualinis valstybės gyvenimas L. Brežnevo laikais atrodė labai energingas – veikė daugybė tyrimų institutų, veikė įvairūs kiti dalykai, bet humanitarinių mokslų srityje melas jau nebegalėjo būti pagrindu. Marksizmu leninizmu jau nebetikėjo marksistai leninistai. Tai buvo tik kažkokios pasakos, kurios kaip burtai buvo sakomos, bet ir jie jau nebetikėjo tokiais dalykais ir slapčia susirinkę kalbėjo, kad reikia ką nors iš esmės pertvarkyti.

Kas gi buvo toje Sovietų Sąjungoje? Ekonomika buvo neekonomiška. Kontrolė buvo paveikiama ir nuperkama. Vadinamasis liaudies ūkis nepasidavė modernizacijai. Investicijos buvo daromos neracionaliai. Kitaip sakant, niekam neberūpėjo Sovietų Sąjunga ir sovietiniai žmonės, taip rūpestingai kurti sovietiniais metais, jau buvo fikcija. Ir tai ne tik pas mus, bet net toje pačioje Rusijoje – Rusijos patriotai Sovietų Sąjungoje nebematė Rusijos. Nors jie mums visą laiką atrodė Rusija, jie tikrai Sovietų Sąjungos tokia nelaikė. Tai buvo kažkoks dirbtinas daiktas, kuris nebebuvo niekam labai svarbus. Žmonės turėjo du pasirinkimus: arba bandyti jį pakeisti, arba lengviau prisitaikyti prie esančios situacijos gaunant kuo daugiau naudos sau. Štai šis naudos sau leitmotyvas L. Brežnevo laikais tapo esminis: kas rūpinosi kolektyviniais sodais, kas – savo vaikus įtaisyti į svarbesnę tarnybą, kas – užtikrinti sau sėkmingą pensijos sulaukimą. Ir štai viskas, kas buvo Sovietų Sąjungos viduje. Sovietinė kariuomenė nebesugebėjo tikėti tais idealais, viskas buvo padaryta mechaniškai ir dirbtinai.

Valdymo sistema buvo neefektyvi. Pažintys ir protekcijos. Išlaidos, skirtos praturtinti save valstybės sąskaita, tapo kasdieniniu reiškiniu. Tai, kas Stalino laikais buvo neįmanoma, dabar gi tapo akivaizdu. Komunizmo idėjos net oficialiai buvo atidėtos. Jeigu N. Chruščiovas sakė, kad 1980 metais Sovietų Sąjunga pasieks komunizmą, L. Brežnevo laikais buvo kalbama apie brandų socializmą, kuris 1977 metais atėjo, o komunizmas (tai net marksizmo leninizmo mokant buvo sakoma) kažkada turbūt galėtų būti, bet tai yra kažkas panašaus į pasaulinę, į paskutinę teismo dieną, tai yra kažkas labai teoriško ir nesuvokiamo.

Brandus socializmas iš tikrųjų iškėlė materialistines vertybes, nors jis turėjo būti antimaterialistinis. Žodžiai ir darbai išsiskyrė, vadinamoji smulkiaburžuazinė ideologija realiai viešpatavo visoje Sovietų Sąjungoje. Visa Rusija džiūgavo Baltijos šalių, Pabaltijo šalių, kaip tada sakyta, ekonominiu progresu ir visi vienaip ar kitaip bandė šiuo keliu eiti. Ir štai ši tautos, palaikančios viešpataujančią ideologiją, erozija, Rusijos pasikeitimai prisidėjo prie Sovietų Sąjungos iš esmės mirimo idėjine prasme. Karinėje dalyje, Afganistano kare, sovietinė ideologija susidūrė su iš esmės imperiniu imperializmu. Nebeatitiko žodžiai darbų. Kariai, grįžę iš to karo,

nebesuprato, ką jie daro. Jie buvo auklėjami vienaip, išėjo kitaip. Kariuomenė vėlavo kompiuterijos srityje, žvaigždžių programos vertė juos iš koto, trūko žmonių ir specialistų, struktūrinės reformos buvo dėstomos popieriuje. Tai buvo vėl vienas vaju, kuris nieko nedavė.

Kaštų neadekvatumas, ne atsiperkamumas, investicijos į karines technologijas nebuvo pritaikomi vadinamajame liaudies ūkyje, realiai gyvenimas ir standartai žiauriai skyrėsi.

Sovietų Sąjunga išlaikė daugybę įvairių režimų visame pasaulyje ir atrodė, kad visas šis reikalas anksčiau ar vėliau prislėgs tą Sovietų Sąjungą. Iš esmės taip ir atsitiko. Satelitinės valstybės vis tiek vystėsi taip, kaip joms reikėjo, ir jie negalėjo šito valdyti. Štai tie procesai, kurių negalėjo suvaldyti. Ir šitie žmonės, kuriuos jūs matote, šitie pučistai, pažiūrėkite į jų veidus, – juose nėra nei vilties, nei idėjos. Jie tiesiog atstovauja mechaniškai Sovietų Sąjungai, bet jie savyje nieko neturi, jie negali nieko pasiūlyti, žmonės paskui juos eiti jau nebegali. Tai yra negyvos sistemos paskutiniai mohikanai.

Ir žiūrėkite, apie ką mes mažai šnekame. Kas yra Sąjūdžio žmonės? Kas yra nacionaliniai frontai? Kas yra mūsų kunigai, kurie tuo metu vedė tautą? Jie visi užaugę sovietinėje epochoje, bet toje sovietinėje epochoje mes išlaikėme savo seną dvasią ir ta dvasia štai šitais krizės metais turėjo galimybę skleistis. Šitie žmonės užaugo dvasios milžiniais ir sugebėjo priešpriešinti savo idėjas: ne visada senas, ne visada vien nacionalines, bet taip pat ir progresyvias, idėjas su ateities viltimi priešpriešinti šitai nebeegzistuojančiai idėjai. Čia glūdi mūsų pergalės esmė. Idėjiškai mes laimėjome. Pasaulį valdo Dievas ir idėjos, ne materija.

Kokias išvadas mes padarėme iš šitos pergalės, kurią mes pasiekėme galutinai tikrai 1991 metų rugpjūčio mėnesį? Mums atrodė, kad karas baigėsi. Rusijos tokios, kokia buvo, nebėra, Sovietų Sąjunga mirė, todėl mums svarbiausia ekonomika, mes turime kuo greičiau vykti į Vakarų, mes turime kopijuoti ir įklijuoti, mes nusipelnėme gyventi geriau. Bet kartais, varydami šitą politiką, judėdami, mes nepastebėjome, kad greičiausias būdas tapti vakariečiais yra tiesiog emigruoti, kad mūsų kaimai gali pradėti tuštėti neįtikėtinais tempais, nors atrodo, jie turėtų pilnėti ir turėtų juose sklisti lietuviškos dainos. Mes kunigų seminarijose nebeturime pašaukimų, gerbiamieji, jų vis mažiau. Galbūt mes dabar palaipsniui tampame tuo, kuo Sovietų Sąjunga L. Brežnevo laikais? Gal mums reikalingas dvasinis atsinaujinimas? Gal mums reikalingos šiek naujos idėjos valstybei, kuri pasakytų, dėl ko verta gyventi ir kovoti? Netgi iš Sovietų Sąjungos idėjinio žlugimo galima pasimokyti. Ar turime mes ką pasakyti žmonėms ir pasakyti, dėl ko verta gyventi ir mirti, išskyrus tai, ką mes galime pakartoti iš 1990–1991 metų? Štai apie ką reikėtų pagalvoti, tada ateitis labai atsistos į vietą, nes, ko gero, pagrindinis mūsų vyksta idėjų lygmeniu, o ne tik materijos, ne tik lėšų perskirstymo, ne tik kontrolės mechanizmų lygiais, kurie viešpatauja mūsų valstybėje.

Kas šiandien vyksta? Mes turime V. Putino fenomeną. Tai yra žmogus, kuris akivaizdžiai siūlo visiškai baises dalykus ir kuris yra priimamas ne tik savo valstybėje, jo įtaka atsiranda Artimuosiuose Rytuose, nemažai simpatijų yra Vakaruose. Kas čia vyksta? O todėl, kad investuota buvo į idėjų tyrimus, žiūrėjo, iš ko padarytas rusas, ką jam reikia pasakyti, kaip uždegti, kaip sukelti entuziazmą. Dvejus metus Rusija sukandusi dantis ir sėkmingai laikosi patirdama Vakarų sankcijų įtaką. Čia yra rimti dalykai. Jam pavyko sujungti imperinę Rusiją su sovietine Rusija, jam pavyko nupiešti žmonėms kažką ir jis pasakė: taip, sankcijos yra dveji metai ir jos baigsis. Dveji metai ateina dabar. Jis žaidžia rimtą žaidimą ir mes čia neturime nusileisti, nes mes esame tie, kurių vėliavą, kaip čia buvo pasakyta, pakėlė šalia Rusijos Federacijos vėliavos. Vadinas, mes buvome tos idėjos, kurios buvo priimtinos ne tik mums kaip Lietuvai, bet mums kaip regiono lyderiams... Tai gal laikas susigrąžinti šitą poziciją ir pasiūlyti ne tik mums, bet gal ir aplinkiniams

kažkokią platformą? Galbūt demokratinės Rytų Europos idėją, kuri, ko gero, galėtų pakonkuruoti visai rimtai, nes mūsų idėja yra tikra, o jų yra sukurta, tegul ir labai puikiai, ir labai gražiai. Kodėl pasaulis nesupranta Rusijos? Todėl, kad pasaulis per daug paskendo materializme ir savo partikuliariniuose interesuose. Taip negalima sakyti, bet galbūt Dievas sukūrė Rusiją tam, kad gražintų Vakarų prie tikrųjų vertybių? Tai kuo mes čia dėti? Kyla šioks toks nedidelis klausimas.

Prigimtis, kultūra ir propaganda yra trys dalykai. O propaganda niekada neveikia, jeigu ji nekabina prigimties. Bet jeigu kabina, tada ji gali labai daug padaryti ir mums šioje vietoje reikia ne tik gintis nuo Rusijos propagandos darant kontrapropagandines priemones, bet gal sukurti ir kokius nors rimtus konceptus, kurie užburtų mūsų širdis. Jėgų pusiausvyra yra taikos pagrindas, tai yra žinoma nuo seniausių laikų, ji akivaizdžiai slenka į kitą pusę. Tokios valstybės kaip Izraelis, kuris iš esmės atrodė visą laiką yra Amerikos didžiausias sąjungininkas, pradeda svirti į kitą pusę. Svarstyklės juda.

Visos valstybės gali išgyventi dvasinius pakilimus ir nuosmukius. Galbūt mums laikas vėl pagalvoti apie naują dvasinį pakilimą? Ir tas naujas dvasinis pakilimas gal atves mus į kovą, iš kurios mes išeisime vėl kaip nugalėtojai. Ką turime daryti? Prisiminkime maldas ir prašymus. Kai sako, kodėl Lietuva gavo nepriklausomybę, tai aš atsakau: todėl, kad daug žmonių meldėsi, ir labai nuoširdžiai. Ir Sibire, ir kitur, ir tos maldos buvo išklaustytos. Ar mes pakankamai meldžiamės? Ar mes prašom? Gal mes per daug administruojame ir per mažai valdome, gal kartais reikia pasukti švietimo sistemą taip, kad ji būtų efektyvi, o ne vis slėptis už kažkokių paragrafų ir kontrolės mechanizmų?

Draugai ir *prietėliai*. 1991 metais mes turėjome draugų visoje Sovietų Sąjungoje ir visose naujose atsirandančiose valstybėse. O ką mes šiandien turime, kur mūsų *prietėliai*, kur mūsų draugai? Kartais lieka ukrainiečiai, šiek tiek gruzinai, o kur visi kiti? Kiek ten mūsų yra, kiek mes su jais kalbame? Rytų pasaulis niekur nedingo, geografinė Lietuvos padėtis nepasikeitė. Prisiminkime, kas buvome ir kas esame, ir priminkime kitiems. Bet, svarbiausia, patys atsiminkime. Mes buvome regiono lyderiai, laikas susigražinti šitą poziciją: budėti, neleisti užliūliuoti, melstis ir dirbti!

Ir pabaigai tiesiog labai graži skaidrė iš 1990 metų. Tai yra tas pučistas, kurį mes perdavėme Rusijai, vieną iš tų vienintelių, čia ir gerbiamas Seimo Pirmininkas minėjo. Bet kartais, žinote, kai pasižiūri, tai labai lietuviškas vaizdelis. Tikėkimės, kad nebebus pas mus tokių rinkimų, tokių kandidatų, pasislėpusių už mūsų simbolikos. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

A. KULIKAUSKIS. Dėkojame profesoriui. Tą įdomią temą, tikėkimės, vėlgi dėl reglamento prašytume trumpinti ir kalbėti kiek galima iš esmės. Įdomi tema – „GKČP grėsmingas išbandymas Lietuvai ir tarptautinei visuomenei“. Kviečiame pasisakyti Lietuvos šaulių sąjungos štabo narį, Klaipėdos universiteto doktorantą E. Papečkį. (*Plojimai*)

Lietuvos šaulių sąjungos štabo nario, Klaipėdos universiteto doktoranto Egidijaus Papeckio pranešimas „GKČP grėsmingas išbandymas Lietuvai ir tarptautinei visuomenei“

EGIDIJUS PAPEČKYS. Laba diena. Aš iš tiesų pasistengsiu sutrumpinti, nes į daug klausimų labai išsamiai atsakė ir daug ką papasakojo prieš mane kalbėję asmenys, kurie buvo pagrindiniai tų įvykių dalyviai. Aš susikoncentruosiu prie kelių klausimų. Ar iš tiesų šitas pučas, GKČP perversmas buvo reali grėsmė, ar tai iš tiesų buvo kokia nors girtuoklių kompanija? Vienareikšmio klausimo nebus, iš tiesų yra ir taip, ir taip. Žinome, kaip atsitiko, bet istorija nemėgsta tariamosios nuosakos, bet galėjo būti ir kitaip. Turėtume pažymėti vieną dalyką, kad

šiam komitete buvo visų, absoliučiai visų jėgos struktūrų vadovai, išskyrus galbūt ugniagesius, nors buvo vidaus reikalų ministras. Kariuomenė į Maskvą ėjo pagal įsakymą, pagal gynybos ministro D. Jazovo įsakymą, ir išėjo iš Maskvos pagal įsakymą. Mes nematėme tokio vaizdo kaip Turkijoje, kai kariuomenę ištempė iš tankų, iš šarvuočių, nuginklavo ir išvedė. Kariuomenė kaip atėjo, taip kariuomenė ir išėjo. Vadinasi, tuo metu ta grupė turėjo galimybę duoti įsakymą. Kad jiems neužteko jėgos, kad jiems neužteko ryžto, jiems nesuformulavo net uždavinių. Tai, ką jie pasakė žodžiu, buvo labai rimtas grasinimas, buvo grasinimas ir Lietuvai, nes vienas iš klausimų buvo, ką jie galvoja apie nacionalines mažumas, ką jie galvoja apie regionus. G. Janajevs labai aiškiai pasakė, kad jis kalbėjo su visų autonominių regionų, su visų sąjunginių respublikų vadovais ir faktiškai visi pritarė, kad laikas šalyje įvesti tvarką. Bet mes ką tik girdėjome, kad buvo šešios respublikos, kad Lietuva, Estija, Latvija ir kitos, kurios ne tik kad nepritarė, jos visiškai nesiruošė būti jokioje sąjungoje, savęs nebelaikė sąjungoje ir tą atvirai pareiškė, kad nėra sąjungoje. Akivaizdu, kad jie galvojo panaudoti jėgą prieš tas respublikas, panaudoti jėgą prieš Lietuvą ir labai puiku, kad mes pasitikome, mes galime pasigirti ir pasididžiuoti, mes pasitikome rugpjūčio įvykius, gal ir neturėdami tvirtai veikiančių Lietuvos institucijų, bet mes deklaravome, kad jos veikia, mes viską darėme, kad jos veiktų. Mes pasiruošėme ir priešintis, mes pasiruošėme ir priimti sužeistuosius, mes pasiruošėme ir aktyviai politinei veiklai ne tik galimos agresijos metu, bet jeigu ji ir pavyktų.

Kitas klausimas, kaip šitą grėsmę priėmė tarptautinė visuomenė? Atlikdamas tyrimą aš labai stebėjausi, kaip ką tik pasakė gerbiamas V. Landsbergis, kad iš tiesų nėra vieno tokio atsakymo. Net ir visi Rusijos istorikai, visi rusų politologai – niekas neduoda vieno vienareikšmio atsakymo, kas kaltas, kas galėjo būti, bet ir ta įvykių eiga labai skirtinga. Lygiai tą patį matome ir Vakarų pasaulyje. Priminsiu, kad rugpjūčio 1 dieną atvykęs į Sovietų Sąjungą Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas G. Bushas Kijeve pasiūlė susilaikyti nuo, jeigu sakyčiau pažodžiui, savižudiško nacionalizmo. Jį galima ir suprasti, nes liepos 7 dieną buvo pasirašyta sutartis tarp Slovėnijos, Kroatijos ir Jugoslavijos, kuri kaip ir turėjo išspręsti visų respublikų savarankiškumo klausimą, bet praėjus vos 20 dienų, liepos 27 dieną, tai yra kelios dienos iki G. Busho vizito Kijeve, Jugoslavija užpuolė Kroatiją, užpuolė Kroatijos regioną ir įvyko ginkluoti susirėmimai su kroatų policija. Prasidėjo įvykiai Balkanuose, kurie truko ilgai ir baigėsi vėlgi tik dėl NATO intervencijos.

Jeigu pažiūrėtume įrašus, senus įrašus, kuriuose didžiųjų valstybių vadovai kalba, kaip jie vertina pučą, tai dar 19 dienos vakare, t. y. 19 dienos rytą buvo įvesta kariuomenė į Maskvą, o 19 dienos vakare jų veiduose nematyti jokio džiaugsmo ir labai mažai matyti vilties. Visi vadovai, išskyrus M. Thatcher, visi vadovai vartojo terminą „naujoji sovietų valdžia“. Tą patį pasakė H. Kohlis, tą patį pasakė F. Mitterand'as. Vadinasi, jie tą grėsmę vertino kaip pakankamai rimtą ir jie visi neprašė sustoti, atiduoti valdžią. Taip, jie pasmerkė perversmą, bet, kita vertus, jie kalbėjo, jog tikisi, kad ta naujoji valdžia laikysis prisiimtų reformų. Jie tikėjosi iš perversmininkų, kad jie laikysis to, ką žadėjo jų nuversta valdžia. Aš manau, kad mes jų negalime kaltinti, jie tikrai rūpinosi savo valstybių likimu, savo valstybių žmonėmis. Tas branduolinis ginklas iš tiesų buvo pernelyg bauginanti priemonė, kurios nebuvo galima ignoruoti. Ir vėl, kaip ir po įvykių Ukrainoje, matėme sankcijas. Pavyzdžiui, ką siūlė M. Thatcher ir J. Majoro patarėjas? Jis sako: jeigu perversmas laimės, mes juos bandysime paveikti, tiesiog nevyksime į žmogaus teisių konferenciją, kuri turi vykti Maskvoje. Tarytum tai labai išgąsdintų Sovietų Sąjungą ir bandančius ją atkurti perversmininkus.

Kitas grasinimas buvo gerokai rimtesnis, kad bus sustabdytas naujų technologijų perdavimas, kaip buvo atvirai pasakyta truputėlį vėliau, bus sustabdytas finansavimas. Didžioji

Britanija jau 19 dieną sustabdė 50 mln. svarų sterlingų pagalbos paketą Sovietų Sąjungai, bet pasirodo, kad sprendė jau nebe didžiosios Vakarų valstybės, o šį kartą sprendė pati Rusija. Labai įdomu, susipažįstant su visais dokumentais, su visais įrašais, su atsiminimais – tiek kartų nėra nė vienos valstybės, jūs ten nerosite nei Amerikos vardo minimo, nei Ukrainos, nei Gruzijos, nei Azerbaidžano – visą laiką Lietuva. Lietuvą mini BBC žurnalistas, kuris klausia Ministro Pirmininko J. Majoro patarėjo Ch. Powello. Štai Lietuva reikalauja suteikti pagalbą, nes gali pasikartoti Vengrijos įvykiai. Diskusija prasideda nuo to – nuo Lietuvos pozicijos, ką Lietuva mano tuo klausimu.

Jeigu vartome komisijų, kurios buvo sudarytos ištirti GKČP veiklą, jeigu vartome jų dokumentus, ten vėl randame paminėtą Lietuvą. Toks vėliau liūdnei pagarsėjęs Stepašinas, kuris buvo paskirtas vadovauti GKČP tyrimo komisijai, kalba apie tai, kad čia reikėtų tirti ir Lietuvos įvykius, kad buvo įvykiai ir Lietuvoje, kurie susiję, nusikaltimai Lietuvoje. Jo klausydami Rusijos parlamentarai tartum tam ir pritaria.

Kitas toks momentas buvo – 2011 metais D. Jazovas, buvęs gynybos ministras, teisinosi, kodėl nepavyko perversmas, kad čia buvo visai ne perversmas, o vos ne pasivaikščiojimas, kad jis įsakė jokių būdu nenaudoti ginklo, tiksliai apsaugoti objektus, kur buvo išvesti batalionai su tankais ir šarvuotomis mašinomis. Ten tokia frazė. Jis klausė: „Į ką šaudyti? Į V. Landsbergį? Tai V. Landsbergio nepasieksi.“ Suprantate? Praėjus 20 metų jis kalba šaudyti ne į B. Jelciną, ne į M. Gorbačiovą, ne juos izoliuoti. Jam vėl tas klausimas – V. Landsbergis.

Įvertindami tą Rusiją turėtume suprasti, didžiąja dalimi jie buvo mums labai pavojingi, bet šitie įvykiai buvo pavojingi ir labai svarbūs ir pačiai Rusijai, nes Rusija gavo išskirtinę, tokią tikrai vienkartinę galimybę pasukti demokratijos keliu, pasukti į Vakarų pasaulį, tas gyvenimo normas, kuriomis vadovaujamės mes, bet labai greitai pasuko kitur. Ir B. Jelcinas, kurį matėme ant tanko, kuris užlipęs ant tanko sakė ugningą kalbą, kuria pasmerkė GKČP ir buvo charizmatiškas, jaunas vadovas, mes netrukus jį pamatėme jau paveiktą žalingų įpročių ir priimančių sprendimus, kurie niekaip nesuderinami su tuo B. Jelcinu, kurį mes matėme 1991 metų rugpjūtį.

Jau 1993 metų pabaigoje buvo amnestuoti visi GKČP dalyviai. Kas atrodytų dar keisčiau, 1994 metais pirmą kartą po mirties buvo apdovanoti naujais Rusijos medaliais visi trys jaunuoliai, kurie žuvo rugpjūčio 20-osios vakarą Maskvoje, kurie žuvo nuo tos pačios rusiškos, sovietinės šarvuotos technikos. Bet tais pačiais 1994 metais, kai buvo apdovanoti medaliais šitie žuvusieji, buvo apdovanotas vardiniu ginklu, išleistas į atsargą išėjęs iš kalėjimo maršalas D. Jazovas, buvęs gynybos ministras, su visais savo antpečiais, su visais pareiginiiais laipsniais ir apdovanojimais. 2014 metais mes vėl matome nuotrauką, kurioje D. Jazovą sveikina su 90-mečiu. Jis vėl stovi su paradine uniforma ir medaliais ir šalia jo mes matome V. Putiną ir naująjį tuometinį Rusijos gynybos ministrą S. Šoigu. Jis irgi stovi su visais ordiniais ir medaliais.

Taip ir turime įvertinti tą GKČP, kad nors tuo metu jis iš tiesų buvo tokios ideologinės mažumos, kuriai jau nebeliko naujame pasaulyje vietos, mėginimas atstatyti griūvančią sovietinę imperiją, o šiandien mes turime konstatuoti kitą faktą, kad atsikūrė ne vakarietiškais standartais besivadovaujanti Rusijos valstybė, o atsikūrė šalis Rusija su imperinėmis ambicijomis. Matome, kad šiuolaikinę jų Rusijos ideologiją, tai yra kapitalizme gyvenančią ideologiją, nepaprastai sunku taikyti su ta jų sovietine praeitimi, kurios dabar vis gausiau ir gausiau Rusijos ideologijoje. Tas toks ideologijų susidvejinimas mums aiškiai sako, kaip yra vis dar mums siūlančių kardą pakeisti arklu, turiu pasakyti, kad dar tikrai neatėjo laikas.

Šiandien galime tiksliai pareikšti pagarbą tiems žmonėms, kurie 1991 metų rugpjūtį dar kartą apgynė mūsų nepriklausomybę, ir pareikšti pagarbą tiems žmonėms, kurie sudėjo paskutinę auką

kovoje prieš Sovietų Sąjungą. Tai yra A. Sakalauskui ir dviem sužeistiems savanoriams. Ačiū.
(*Plojimai*)

Č. JEZERSKAS. Gerbiami mano bendražygiai, A. Sakalausko tėveliai! Prieš 25 metus pučas smarkiai pakeitė mūsų pasaulį. Tas tris dienas mes, kaip atsimenate, klausėme Sovietų Sąjungos gulbių ežerą. Aš buvau pasirengęs pakalbėti truputį apie mūsų santykį su Rusija. Mes pamiršome... Mes dabar matome tiktai agresiją, kuri eina iš Rusijos, ir tą pyktį, autokratiškumą, bet mes pamiršome apie tą Rusiją, apie S. Kovaliovo Rusiją, apie tą Rusiją, kurioje tūkstančių tūkstančiai žmonių išėjo į mitingus po Sausio 13-osios.

Aš norėčiau pakviesti Kauno savanorių rinktinės kuopos vadą V. Stralecką. Taupydamas laiką duodu jam dvi minutes.

VITALIUS STRALECKAS. Sveiki, bendražygiai! Kadangi prieš tai kalbėję žmonės aiškiai nušvietė visą pučo padėtį, taupydamas jūsų laiką noriu pasakyti tik keletą sakinių.

Pirmiausia noriu pasveikinti mūsų savanorio didvyrio tėvelius. Noriu jiems padėkoti visų Kauno rinktinės savanorių vardu, kad išugdė tokį sūnų. Jeigu mes turėsime tokių sūnų daugiau Lietuvoje, mūsų priešai bus niekam nebaisūs. Linkiu visiems mūsų dabartiniams savanoriams, kad būtų panašūs į mūsų visų savanorį A. Sakalauską. Ačiū jums, tėveliai, kad išugdėte tokį gerą sūnų.
(*Plojimai*)

Č. JEZERSKAS. Tęsdamas Vitalijaus mintį, noriu pakviesti Nepriklausomybės gynėjų sąjungos pirmininką įteikti Nepriklausomybės gynėjų sąjungos medalį A. Sakalausko tėveliams, kurie jį pasiimtų už savo didvyrių sūnų. (*Plojimai*)

A. KULIKAUSKIS. Gerbiamieji, prisimindami mūsų bendražygį, mūsų brolių, dėkodami tėveliams už sūnų, o jų dukterėčiai Brigitai palinkėdami tęsti šiuos žygius, Nepriklausomybės gynėjų vardu prašau priimti Nepriklausomybės gynėjo medalį po mirties A. Sakalauskui. (*Plojimai*)

A. KULIKAUSKIS. Dėkoju gynėjams, dėkoju bendražygiams. Dėkoju tam jaunimui, kuris tuo metu padėjo galvą, palikdamas savo gražius metus. Tęsdamas prašyčiau pasisakyti jaunosios kartos atstovę, Krašto apsaugos ministerijos ministro patarėją G. Janulaitytę.

Krašto apsaugos ministro patarėjos Gintarės Janulaitytės kalba

GINTARĖ JANULAITYTĖ. Sveiki gyvi, pirmiausia norėčiau apkabinti gerbiamus A. Sakalausko tėvelius ir padėkoti. (*Plojimai*)

Dažnai mes savo kalbas pradedame kreipiniu „ponai ir ponios, garbingi svečiai, mielieji susirinkusieji“, aš noriu tarti: brangūs broliai ir seserys, iš tikrųjų mes esame viena šeima. Viena šeima, kuri turi vieną tą pačią didingą vertybę, t. y. meilę savo Tėvynei Lietuvai ir taip karštai krūtinėje degantį laisvės ir nepriklausomybės jausmą. Lemtingi įvykiai prieš dvidešimt penkerius metus, apie kuriuos išties daug kalbėjo konferencijos pranešėjai, ir drąsus amžiną atilsį A. Sakalausko pasiaukojimas, kaip ir kitų žmonių, galbūt čia susirinkusių, taip pat kova leido ir tebeleidžia mums gyventi čia ir dabar laisvoje šalyje. Laisvę kiekvienas suprantame savaip. Man teko studijuoti daugelyje pasaulio universitetų, ir pirmąjį bilietą į Ameriką man nupirko amžiną atilsį senelis. Jis buvo karys, jis kariavo Antrajame pasauliniame kare ir, dovanodamas man tą bilietą sakė: „Brangi anūkėle, visuomet tikėk savo svajonėmis, tikėk Lietuvos laisve ir visada dirbk jos labui, stenkis, kurk gražesnį rytojų. Aš neturėjau tokios progos keliauti, pamatyti, neturėjau progos galbūt įgyvendinti savo svajonių, tad tu visada skrisk aukštai ir tikėk savo tikslais, laisve.“

Galbūt iki šiol mano mėgstamiausia vieta Vilniuje yra Vilniaus oro uostas. Kai man būna gera ar liūdna, nuvažiuoju ten, prasuku keletą ratų, ir apima tokios labai įdomios mintys. Vilniaus

oro uostas ir apskritai oro uostas yra simbolinis Lietuvos kelias į pasaulį. Mes dabar jauni žmonės ir visi, čia gyvenantys, galime, kada suplanuojame, išvykti į bet kurią pasaulio šalį, kurią pasirenkame, mes galime laisvai svajoti, daryti tam tikrus žingsnius, kurie yra mums įdomūs ar naudingi. Būtent tą akimirką, kai perkame bilietą, aš manau, kad mes mokame ne eurais ar litais, ta bilieto vertė yra būtent jūsų ir gerbiamojo A. Sakalausko, ir kitų jo bendražygių, savanorių, partizanų, kitų mūsų protėvių, kurie kovojo už laisvą Lietuvą, tai yra mūsų laisvės bilietas. Ir kiekvieną kartą, kai būnu oro uoste, visada viduje padėkoju, kad ačiū už tą galimybę visiems tiems, kurie kovojo už mūsų laisvę, kad aš galiu čia ir dabar pasirinkti bet kurią pasaulio kryptį, pasitobulinti, grįžti į savo tėvynę ir kurti gražesnę ir saugesnę jos rytdieną.

Taip pat yra sakoma: gyvi esame tol, kol esame nepamiršti. Labai džiaugiuosi konferencijos-minėjimu tokiu kaip šis svarba, tačiau aš manau, kad kasdien mes turėtume savo darbus, kasdieniniais darbus, rodyti pagarbą ir prisiminimą tiems žmonėms, kurie kovojo už Lietuvos laisvę. Tad darykime gerus darbus, kad ir kokie menkiausi ar mažiausi jie atrodytų, bet jie yra visi svarbūs. Visi mes esame svarbūs mūsų Lietuvos laisvės ir saugumo išsaugojimui. Tad aš tikrai dėkoju jums už laisvę, kurią mums suteikėte. Aš didžiuojuosi būdama lietuvė. Ačiū.
(*Plojimai*)

ARŪNAS DUDAVIČIUS. Gerbiamieji, visi čia susirinkusieji, kaip matote, pradėsime antrąją konferencijos dalį. Antrajai konferencijos daliai pirmininkaus man iš kairės 1990–1991 metų savanoris Z. Jankauskas.

ZIGFRIDAS JANKAUSKAS. Ir antrasis pirmininkas – pulkininkas A. Dudavičius, pirmasis Alytaus SKAT rinktinės vadas, Vilniaus ir kitų... Gal aš nesakysiu pareigybių. Prašom, pulkininke.

A. DUDAVIČIUS. Nepamirškime konferencijos pagrindinio tikslo. Pagrindinis konferencijos tikslas yra, kad tie jauni žmonės, kurie atvyko šiandien čia, išsivežtų pačias geriausias pranešėjų mintis ir kad ta medžiaga, kurią mes pabandysime vėliau išspausdinti ir išleisti, kad pasiektų kiekvieną mūsų mokyklą, kiekvieną gimnaziją, universitetą, karinį dalinį.

Z. JANKAUSKAS. Kad mūsų konferencija vyktų tokiu intensyviu tempu kaip ir pirmoji dalis, paprašysime Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės choro „Aidas“ grupės atlikti dainą „Ant vieškelio kelio“.

Atliekama daina

Z. JANKAUSKAS. Paplokime mūsų choristams. Ačiū. (*Plojimai*)

Dabar visų dėmesiui norėčiau paskleisti tokią informaciją. Turbūt A. Petrusėvičiaus pristatyti niekam nereikia, visi žinote, tai – Vyčio Kryžiaus ordino kavaliereus, 1955 metais iškėlęs trispalvę Kauno senamiestyje, pagrindinės organizacijos „Geležinis vilkas“ narys, 12 metų atbuvęs lageriuose, du kartus bėgęs, sužeistas, netekęs rankos ir visą savo gyvenimą paaukojęs dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės, aktyvus parlamento gynėjas. Šiomis dienomis jį ištiko didžiulė nelaimė – sudegė jo namas Kaune. Kadangi šioje salėje yra daug visuomeninių organizacijų, remiančių krašto apsaugą, vadų, vadovų, tad prašyčiau šią problemą apsvarstyti savo sueigose ir paremti žmogų, kad ir nedidelė pinigine parama, aš manau, jam bus didelė dvasinė pagalba. Nepalikime savo bendražygio tokioje sunkioje situacijoje.

Toliau žodis pulkininkui A. Dudavičiui.

A. DUDAVIČIUS. Kviečiu pirmąjį pranešėją – „Vilnijos“ draugijos pirmininką humanitarinių mokslų daktarą K. Garšvą. Jo tema – „Vilniaus krašto teritorinės autonomijos kūrimas 1991

metais“. Trumpai galiu pasakyti, kad ta kova vyksta ir dabar, ir ši draugija, kaip ir, beje, kitos lietuviškos mokyklos, kažkiek ir krašto apsaugos sistema, padeda šią problemą kažkiek spręsti, bet pati valstybė Vilnijos krašto problemų nesprenžia jau 25 metai.

„Vilnijos“ draugijos pirmininko habil. dr. Kazimiero Garšvos kalba „Vilniaus krašto teritorinės autonomijos kūrimas 1991 metais“

KAZIMIERAS GARŠVA. Lietuvos nepriklausomybei trukdyti buvo panaudota apie dešimt būdų. Vienas jų svarbiausioje Lietuvai – Vilniaus apskrityje kurti teritorinę autonomiją Sovietų Sąjungos sudėtyje. Ta tema 1990 metais operatyviai išleidau trumpą knygėlę. Po šešerių metų E. Ganusauskas parašė „Penktoji kolona“ (čia yra nuotrauka M. Burokevičiaus štabo) ir paskutinė knyga yra A. Liekio „Svetimi mūsų šaly“.

Po devynerių metų tyrimo teismai įrodė, kad KPSS ir autonominkai siekė nuversti teisėtą Lietuvos Respublikos valdžią, prievarta sunaikinti nepriklausomybę, valstybingumą, teritorijos vientisumą; paskelbė, kad jų teritorijoje galioja tik SSRS ir Lietuvos TSR konstitucijos; priėmė sprendimą dėl sąlygų dalyvauti 1991 m. kovo 17 d. referendume „Dėl Sovietų Sąjungos išsaugojimo“; 1990 metų pabaigoje Šalčininkų rajone sustabdė krašto apsaugos atstovų veiklą, o vėliau nurodė Krašto apsaugos departamentui ir muitinių postams laikytis teritorinės autonomijos reikalavimų; numatė iki 1991 m. kovo 30 d. suregistruoti šaukiamuosius į Sovietų Sąjungos ginkluotąsias pajėgas, o Vidaus reikalų skyrių įpareigojo atlikti neatvykstančių į registravimo komisiją jaunuolių paiešką; rajono tarybos sesijoje priėmė sprendimą dėl Šalčininkų rajono gyventojų migracijos ribojimo, turėdami minty, kad į rajoną galės atvykti tik lojalūs partijai asmenys; sustabdė Valstybės kontrolės departamento, Aplinkos apsaugos departamento inspektorių veiklą rajone ir taip toliau.

Suvažiavimai vyko keturis kartus, visą laiką Baltarusijos paribų: du buvo Vilniaus rajone ir du Šalčininkų rajone. Mickūnuose, Zavišonyse M. Gorbačiovo prašyta: „Svarstant Lietuvos statuto klausimą nepriimti sprendimų neatsižvelgiant į mūsų gyventojų nuomonę“, – citata tarybos sprendimo. Eišiškėse, prasidedant konsultacijoms dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomybės, paskelbtas lenkų nacionalinis teritorinis kraštas. 1991 m. gegužės 22 d. Mostiškėse patvirtintas autonomijos statusas ir reikalauta „panaikinti 1990 m. kovo 11-osios aktą „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ ir iš jo išplaukiančius normatyvinius dokumentus.“ Organizuotas referendumas dėl SSRS išlaikymo ir pasitelkus Sovietų Sąjungos kariuomenę, omonininkus Šalčininkų rajone labai sėkmingai surengtas tas referendumas ir jie džiaugėsi, kad tai buvo didelis smūgis „nacionalistams“.

Pučo pralaimėjimas buvo, man atrodo, didelė dovana Lietuvai, ypač jos Rytinei daliai, nes Aukščiausioji Taryba labai profesionaliai sekė tuos dalykus ir padarė viską, kas įmanoma. Derybos su Konstitucijos pažeidėjais vyko dvejus metus. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas dalyvavo jų suvažiavime, bet jiems susitarti nereikėjo, užduotis buvo labai aiški – visą laiką trukdyti. Jų suvažiavimai buvo rengiami, kai buvo sunkiausios dienos valstybei – ir po sausio 13-osios, ir prieš derybas. 1991 metų rugsėjo mėnesį Šalčininkų ir Vilniaus rajonų tarybos buvo paleistos ir įvestas tiesioginis valdymas, bet jis truko tik pusantrų metų ir jis negalėjo padaryti iki galo visko, ką reikėjo padaryti, todėl dabar tebeturime tuos pačius dalykus. Prieš 27 metus buvo sudarytas 65 asmenų komitetas Vilniaus krašto autonomijai kurti. Į tą komitetą įėjo ir V. Tomaševskio tėvas. Niekas iš tų rajonų savivaldybių iki šiol neatsisakė tų tikslų ir jų programa yra ta pati, nes aš esu liudininkas.

Mes irgi bandėme susitarti su Lenkų sąjunga, dalyvavau, kai buvo kuriama Lenkų sąjunga, jai pirmininkavo I. Tichanovičius, kai kas siūlė jai net F. Dzeržinskio vardą duoti, bet buvo atsisakyta. Po to tas pats I. Tichanovičius tą pačią gegužės 3 dieną vėl įkūrė kitą partiją, sumatė kurti lenkų respubliką Sovietų Sąjungos sudėtyje. Dėl to iki šiol yra išlikusi ta problema, kai kita pusė nenori jos išspręsti, bet visą laiką skundžiasi ir nenori ieškoti kompromiso, o Lietuvos pusė niekada negalėjo sutikti nei kad Vilniaus kraštas priklausys Sovietų Sąjungai, nei Lenkijai. Labai aiškiai įvardinkime, nes suprantate, kai buvo mitingai Molotovo–Ribentropo pakta pasmerkti, vienintelis mitingas, kai Lenkų sąjunga aktyviai dalyvavo. Jie sako: „Mes dabar tą pakta panaikinome, tai, lietuviai, dabar išsikraustykite iš Vilniaus krašto, nes jūs čia neteisėtai atsikraustėte.“ Nors čia yra didžiausia nesąmonė. Aš kaip tik tyrinėju tą tematiką: 4 tūkst. metų baltai gyvena tame krašte, mes ir vietovardžius, ir pavardes išaiškinome. 1939 metais Lietuvos Vyriausybė priėmė nutarimus dėl asmenvardžių ir vietovardžių rašybos. Bet daugelis to nežino ir nenori žinoti.

1991 m. gruodžio 18 d. buvo paskelbtos valstybinės komisijos išvados Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti. Tada Lenkų sąjunga irgi labai protestavo prieš tas išvadas. R. Maceikianecas net bado streiką paskelbė. Dabar Vilniaus apskrities ir Aukščiausiajame Teisme buvo svarstomas įstatymų pažeidimas Rytų Lietuvoje. Kol kas nagrinėta tik Šalčininkų rajono tarybos veikla. Aš buvau visuomeninis kaltintojas. Teismas ketvirtą kartą kiek įmanoma sušvelnino savo sprendimą. Šalčininkų prezidiumo nariai buvo visai išteisinti. Vienintelis L. Jankelevičius, kaip buvęs M. Burokevičiaus partijos sekretorius, iš pradžių buvo nuteistas trejiems metams ir šešioms mėnesiams, bet jam buvo sutrumpinta iki dvejų metų. Tada jis parašė malonės prašymą Prezidentui V. Adamkui ir jis po pusės metų, 2000 metais, man atrodo, tarpininkaujant ir signatarui Č. Okinčicui, jam suteikė malonę ir paleido.

Aš labai stebėjau, kad jie labai mokėjo šaudyti Lietuvos vaikus, bet buvo labai jautrūs sau ir nenorėjo ne tik atsilyginti, bet iki šios dienos pasakyti teisybės, kaip jie rengė sąmokslą prieš Lietuvą. Tai labai ačiū. Mane visada skiria tokiu laiku, kai reikia trumpinti pranešimą. Sėkmės jums. (*Plojimai*)

A. DUDAVIČIUS. Antrasis mūsų pranešėjas – Lietuvos policijos veteranų asociacijos, Laisvės gynimo atminimo komiteto narys Ramutis Oleka. Jo tema – „Vidaus reikalų tarnybų vaidmuo 1991 metais“. Prašom, pranešėjau. (*Plojimai*)

*Lietuvos policijos veteranų asociacijos, Laisvės gynimo atminimo komiteto nario
Ramučio Olekos pranešimas „Vidaus reikalų tarnybų vaidmuo 1991 metais“*

RAMUTIS OLEKA. Laba diena. 1991 m. sausio 1 d. Lietuvos vidaus reikalų ministerijos sistemoje dirbo per 30 tūkst. darbuotojų, iš jų 12 tūkst. 102 buvo pareigūnai ir 18 tūkst. 200 – vadinamieji laisvai samdomi. Tarp pareigūnų – 7300 policijos darbuotojų. Į 1990 metus Vidaus reikalų ministerija įžengė depolitizuota. 1990 m. gruodžio 11 d. priimamas Lietuvos policijos įstatymas ir Policijos įstatymo įgyvendinimo įstatymas, kuriame nurodoma miliciją pertvarkyti į policiją iki 1991 m. liepos 1 d.

1991 m. sausio 30 d. Vyriausybės potvarkiu Nr. 22 vidaus reikalų skyriai ir valdybos miestuose, rajonuose pervardijami į policijos komisariatų. Vasario mėnesį pradėdami išduoti lietuviški transporto priemonių valstybinės registracijos numeriai, ženklai.

Nuo balandžio mėnesio policijos automobiliai buvo dažomi juodai ir baltai pagal vienodą spalvinę schemą. Patvirtinama ir kovo mėnesį siuvama Lietuvos policijos uniforma. Įdomios

detalės: nebuvo iš ko gaminti kepurų snapelių, juos teko imti iš sovietinių kepurų. Patvirtinami policijos departamento nuostatai, struktūra, pareigybių sąrašas. Nuo gegužės mėnesio skiriama pasienio punktų apsauga.

Milicijos reorganizavimas į policiją vyko gana sklandžiai. Birželio mėnesį reorganizacija jau buvo užbaigta vienuolikoje šalies rajonų, kitur ėjo į pabaigą. Laikotarpiu iki rugsėjo iš milicijos išėjo tik 264 pareigūnai (apie 4 % visų darbuotojų). Didžioji dalis jų išėjo į pensiją. Sudėtingiau reorganizacija vyko Vilnijos krašte. Pavyzdžiui, iš 76 Šalčininkų milicijos darbuotojų iki birželio 15 dienos norą dirbti policijoje buvo pareiškę tik 13. Apie padėtį girdėjome iš pranešėjų.

Nemažai problemų buvo materialiai aprūpinant ir finansuojant vidaus reikalų sistemą. Mat 1990 metais visas materialinis aprūpinimas ir finansavimas buvo iš Maskvos, bet sumažintais kiekiais. 1991 metais Lietuvos biudžete jau buvo numatyta lėšų vidaus reikalų sistemai išlaikyti ir visai technikai, ginkluotei, ekipuotei, įrangai įsigyti, buvo pradėta ieškoti rinkų ir kitose užsienio šalyse. Esant tokiai situacijai, TSRS vidaus reikalų ministerija siuntė įvairaus plauko ekspertus, konsultantus į Lietuvą ir 1991 metais. Buvo suskaičiuota, kad 1991 m. birželio 1 d. Lietuvoje, jeigu taip galima pasakyti, „rezidavo“ net 72 įvairių tarnybų pareigūnai iš Maskvos. Tarp jų buvo ministro pavaduotojas N. Demidovas, o valdybos viršininko pavaduotojas generolas J. Maksimovas išbuvo Lietuvoje nuo kovo iki rugpjūčio mėnesio.

Savaime suprantama, tokių asmenų įgaliojimai buvo gana platūs, o greta kitų tikslų – ir siekis sulaukti parankaus momento, kad būtų galima paskelbti, kad Lietuvos policija nesusitvarko su padėtimi ir būtinas prezidentinis valdymas iš Maskvos.

Lietuvos policija, vykdydama reformas, dirbo savo darbą, tyrė ir užkardė nusikaltimus, patruliavo gatvėse ir keliuose, prižiūrėdama viešąją tvarką, eismo saugumą. Tačiau darbą trikdė nuolatiniai kariškių, kolaborantų ir imperinių jėgų išpuoliai, agresijos aktai, visokeriopi trukdžiai. Nepavykus jėga perimti valdžios Lietuvoje per sausio įvykius, buvo užimami šalies strateginiai objektai, provokuojami susirėmimai, gaudomi šauktiniai į sovietų kariuomenę.

Štai dalis sąrašo tokių, jeigu galima pavadinti, „žygdarbių“: sausio 23 dieną sudeginami Medininkų ir Lavoriškių muitinių punktai; kovo 11 dieną OMON'as užpuola Krašto apsaugos departamento pareigūnus; balandžio 9 dieną desantininkai užima susivienijimo „Vytis“ patalpas; balandžio 19 dieną jėga užima Medininkų muitinės postą; balandžio 24 dieną užimamas Agropromoninio banko Naujosios Vilnios skyrius; gegužės 19 dieną Krakūnų pasienio punkte nušaukiamas pasienietis G. Žagunis; gegužės 28 dieną padegtas Lavoriškių pasienio postas; birželio 14 dieną užpulti Saločių ir Germaniškių pasienio punktai; birželio 26 dieną OMON'as ir kariškiai užgrobia Vilniaus telegrafo ir telefono centrą; liepos 31 dieną užpuolamas Medininkų postas, nužudomi septyni pareigūnai, vienas sunkiai sužeidžiamas. Iš viso per kovo ir rugpjūčio mėnesius buvo užregistruoti 37 įvykiai (jeigu taip galima pasakyti), tik per plauką nesibaigę ginkluotais susirėmimais.

Buvo akivaizdu, kad imperinės jėgos kažkam ruošėsi. Rugpjūčio 19-osios ryte paskelbiama, kad valdžią Maskvoje perėmė Ypatingosios paskirties komitetas. Lietuvos vidaus reikalų ministerija ryte sušaukia kolegijos posėdį susidariusiai padėčiai apsvarstyti, aptarti galimus žygius. Jame buvo nutarta, kad Lietuvos Respublikos policija, visi vidaus reikalų sistemos pareigūnai toliau vykdo savo pareigas ir besąlygiškai vadovaujasi tik Lietuvos Respublikos įstatymais ir Lietuvos Vyriausybės nutarimais, visoms Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos pajėgoms vadovauja tik Lietuvos vidaus reikalų ministerija per savo įgaliotus asmenis, sovietinės kariuomenės ginkluotam užpuolimui galima pasipriešinti ginklu tik Lietuvos Vyriausybės patvirtintuose objektuose.

Kadangi sovietiniai kariškiai dėmesį ypač buvo sutelkę į ginklus, tai visiems policijos karininkams buvo pavesta ginklus išdalyti policijos pareigūnams, o ginklų rezervus, esančius Vidaus reikalų ministerijoje, Transporto policijos komisariatuose, Kauno ir Klaipėdos vyriausiuose policijos komisariatuose, slapta pervežti į kitas saugojimo vietas.

1991 m. rugpjūčio 19 d. 15 val. OMON'as užėmė Vilniaus, o apie 16 val. kariškiai užėmė Kauno telefono ir telegrafo patalpas.

Rugpjūčio 20 d. ryte į Vidaus reikalų ministeriją atvykęs TSRS desantinės kariuomenės vyriausiojo vado pavaduotojas, generolas leitenantas O. Pikauskas ultimatyviai pareiškė, kad šalyje, įvedus ypatingą padėtį, TSRS kariuomenė įpareigota įgyvendinti pučistų komiteto išskeltus uždavinius ir visus savo veiksmus Lietuvos vidaus reikalų ministerija privalo derinti su juo asmeniškai. Po to generolas leitenantas O. Pikauskas nuvyko į Vyriausybę.

Ryžtingesnių veiksmų tądien pučistai nesiėmė, tačiau po pietų generolas Maksimovas perspėjo ministerijos vadovybę, kad turi patikimos informacijos, kad Krašto apsaugos departamentas ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija rengia ginkluotą OMON'o patalpų užpuolimą ir kad patalpos bus ginamos. Akivaizdu, kad buvo rengiama eilinė provokacija, pučą tęsiant, OMON'o bazės užpuolimas būtų inscenuotas.

Beje tą pačią dieną buvo pasirašytas Pabaltijo karinės apygardos vyriausiojo vado pavaduotojo – generolo V. Ovčarovo įsakymas nuginkluoti Krašto apsaugos departamentą, neleisti rengti mitingų, piktelių ir kitokių akcijų prieš sovietų kariškius.

Kaune rugpjūčio 20 dieną visuose svarbiuose taškuose išstatomi kariniai postai, tai prie Aleksoto tilto, ant Vilijampolės, ant HES'o tiltų. Iš viso septyniose vietose yra išstatyti 21 BTR'as ir trys tanketės. Kariškiai tikrina pravažiuojantį transportą ir dokumentus.

Apie padėtį Alytuje prisimena to meto Alytaus policijos komisariato vadovas V. Grigara-vičiaus. „Alytuje tomis dienomis padėtis buvo labai įtempta. Dar prieš pučą miesto taryba nusprendė perkelti kitur tarybinių karių kapines, o toje vietoje atstatyti Laisvės paminklą. Desantinio pulko vadovybė aršiai priešinosi tam, pastatė prie kapų savo apsaugą ir neleido darbininkams su technika atlikti savo darbų. Tad bendrauti su kariškiais tapo labai sunku, juolab jie žinojo, kad nuolat mes sekame juos, fiksuojame visus veiksmus, technikos judėjimą ir panašiai. Aišku, jie buvo tuo nepatenkinti. Pučo metu desantininkai iš Alytaus buvo perkelti į sostinės Šiaurės miestelį, kur intensyviai ruošėsi parlamento šturmui. O sugrįžo į Alytų nuleidę galvas, jų nuotaika buvo prasta. Suprato, kad tai jau yra viskas.“

Agresyviai kariškiai buvo nusiteikę ir Klaipėdoje.

Jau rugpjūčio 21 dieną paaiškėjo, kad antivyriausybinis pučas Maskvoje žlugo. OMON'as pasitraukė iš banko patalpų Naujojoje Vilnioje ir susispietė Lietuvos policijos akademijos rūmuose, Valakampiuose.

Rugpjūčio 22 dieną, iniciavus Vidaus reikalų ministerijai, Lietuvos Vyriausybė kreipėsi į TSRS vidaus reikalų ministeriją su prašymu „uždrausti beprotiškus OMON'o veiksmus“. Atsakymas nebuvo gautas iš dalies gal ir dėl to, kad TSRS vidaus reikalų ministras B. Pugo rugpjūčio 22 dieną nusišovė.

Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija ir po pučo turėjo vykdyti savo pareigas: užtikrinti viešąją tvarką, eismo saugumą, nusikaltimų tyrimą. Ypač opi buvo įkalinimo įstaigų apsaugos problema, nes TSRS vidaus reikalų ministerijos karinės dalys tebesaugojo kalėjimus ir įkalinimo įstaigas. Tuo metu buvo įkalinta per 10 tūkstančių asmenų, be to, dar buvo esančių tardymo izoliatoriuose, areštinėse. Kalinius konvojavo, išorinį pataisos įstaigų perimetrą tebesaugojo TSRS vidaus reikalų sistemai priklausantis specializuotas pulkas. Lietuvos vidaus

reikalų ministerija buvo priversta surasti sąlyčio taškus ir neperžengti bendradarbiavimo ribų su TSRS kariškiais, saugančiais nuteistuosius. O nutikimų su nuteistaisiais būta: 1991 m. sausio 13 d. Vilniuje pabėgo 60 nuteistųjų; gegužės 10 dieną iš Pravieniškių – 10; rugpjūčio 15 dieną Marijampolės pataisos namuose paskelbtas bado streikas. Tik spalio 18 dieną buvo sukurtas Lietuvos vidaus reikalų ministerijos Vidaus tarnybos pulkas, kuris palaipsniui perėmė įkalinimo įstaigų apsaugą.

Ir pabaigoje dar apie vieną faktą. Štai L. Vasiliausko prisiminimai: „Praėjus vos porai dienų po pučo, Rusijos Federacijos vidaus reikalų ministras V. Baranikovas pakvietė į Maskvoje vykstantį pasitarimą buvusių sąjunginių respublikų vidaus reikalų ministerijų vadovus. Nors buvome nepriklausomi, nutarėme vis dėl to dalyvauti stebėtojų teisėmis, be to, nebuvo jokio reikalo pyktis su Rusijoje laimėjusia B. Jelcino valdžia. Todėl buvo priimtas saliamoniškas sprendimas nusiųsti ne paties aukščiausiojo rango pareigūną, bet būtinai vilkintį naują Lietuvos policijos uniformą su mūsų skiriamaisiais ženklais. Teko vykti man. Visos kelionės metu stebėjau, kokį efektą aplinkiniams daro mano uniforma, kaip į mane žiūrėjo žmonės lėktuve, rusų pasieniečiai Šerementjevo-2 uoste... Vidaus reikalų ministerijos pastate mane pasitiko karininkas ir pasakė, kad dėl visko informuotas, ir be jokių problemų patekau į pasitarimo „prieangį“, kur jau buriavosi visų Respublikų vidaus reikalų ministerijų vadovai. Man vos įėjus stėjo mirtina tylą, po to, sužinojus, kad esu Lietuvos vidaus reikalų ministerijos atstovas, prasidėjo šurmulyš. Visi puolė čiupinėti uniformą, ženklus, teiravosi, iš kokios valstybės mes juos gavome. Dar labiau nustebo man pasakius, kad šią uniformą sukūrėme ir pasigaminome patys. Jaučiausi lyg koks top modelis. Prasidėjus pasitarimui ministras V. Baranikovas apžvelgė mane, po to pagarbiai pasisveikino ir pasisodino šalia savęs. Pasitarimas vyko sklandžiai, jis buvo viso labo konsultacijų lygio. Kai suteikė žodį, pasakiau, kad mes visada pritarsime bendradarbiavimui, tačiau kaip lygiaverčiai partneriai ir tik pasirašius atitinkamus tarptautinius dokumentus. Ačiū. (*Plojimai*)

Z. JANKAUSKAS. Dėkojame pranešėjui. Kita tema – „Pasienio tarnyba iki 1991 metų pučo ir po jo“. Pranešėjas – pasienietis, tuometinis Lavoriškių posto viršininkas A. Laučius. (*Plojimai*)

Pasieniečio, buvusio Lavoriškių posto viršininko Alanto Laučiaus pranešimas „Pasienio tarnyba iki 1991 metų pučo ir po jo“

ALMANTAS LAUČIUS. Laba diena. Man didelė garbė stovėti čia, stovėti čia po 25 metų ir matyti jus, tų dienų dalyvius. Kaip visi žinote, vienas iš pagrindinių valstybės požymių yra savos sienos kontrolė. Todėl 1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, jau pirmosiomis dienomis Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė keletą svarbių Lietuvos valstybės sienai nustatyti ir jos apsaugai organizuoti dokumentų. Šioje salėje kovo 15 dieną Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienos kontrolės postų įsteigimo“. Šiuo nutarimu Vidaus reikalų ministerijai buvo pavesta įsteigti valstybės sienos kontrolės postus, parengti šių postų nuostatus, Lietuvos Respublikos pasienio rajonų liaudies deputatų tarybų vykdomieji komitetai įpareigoti visokeriopai padėti vykdyti šį nutarimą. Kovo 20 dieną Aukščiausiosios Tarybos nutarimu „Dėl valstybės sienos ženklinimo“ buvo pavesta Lietuvos Ministrų Tarybai pradėti rengiamuosius valstybės ženklinimo darbus. Pirmieji valstybės sienos įteisinimo bandymai, tiksliau, jų deklaravimas vyko labai sudėtingomis sąlygomis, kai SSRS net nesiruošė pripažinti Lietuvos nepriklausomybės. Ji Lietuvą ir toliau laikė savo sudedamąja dalimi, o Lietuvos ir Lenkijos sieną savo išorine siena. Dėl šių ir kitų aukščiau minėtų priežasčių nutarimai

net nebuvo pradėti įgyvendinti. Greitai pasikeitė ir pirminis sumanymas valstybės sienos apsaugą patikėti vidaus reikalams.

1990 m. rugsėjo 10 d. Lietuvos Vyriausybė, siekdama apsaugoti Lietuvos rinką ir pradėti kontroliuoti Lietuvos Respublikos sieną, priėmė nutarimą „Dėl papildomų laikinųjų priemonių Lietuvos rinkai apsaugoti“. Šiuo nutarimu buvo pavesta nuo spalio 1 dienos pradėti Lietuvos Respublikos muitinės veiklą, formuoti KAD tarnybas Lietuvos Respublikos sienos ekonominei apsaugai užtikrinti, kurti jų veiklai būtiną materialinę techninę bazę. Miestų ir rajonų valdybos turi teikti Lietuvos muitinei ir Krašto apsaugos departamentui paramą steigiant Lietuvos Respublikos sienos ekonomines apsaugos tarnybas ir kuriant jų techninę ir materialinę bazę. Čia galima vardinti ir vardinti dokumentus ir tų dienų aktualijas.

Bet kyla klausimas – kodėl valstybės sienos apsauga buvo patikėta dar tik besikuriančiam Krašto apsaugos departamentui? Tačiau tuo metu vidaus reikalų sistema išgyveno sunkų laikotarpį. Kai kurie Vidaus reikalų ministerijos vadovai bei dauguma tarnautojų dar svyravo, su kokia kepure vaikščioti ir ar besąlygiškai vykdyti Lietuvos Respublikos įstatymus, Vyriausybės nutarimus. O gal geriau SSRS vidaus reikalų ministerijos pavedimus? Taigi KAD buvo iškeltas ypač sudėtingas ir vienas iš svarbiausių valstybingumo požymių – savos sienos kontrolės užtikrinimo uždavinys. Departamentas turėjo saugoti 1747 kilometrų ilgio sausumos sieną, 99 kilometrų ilgio jūros sieną ir Lietuvos Respublikos oro erdvę. Vėliau, atlikus detalius matavimus, prisiskaičiavo daug kilometrų: miškais, upėmis, pelkėmis, tiltais. Ir visa tai tik atkūrus nepriklausomybę.

Spalio 10 dieną Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino pasienio kontrolės postų išdėstymo schemą. Spalio 15 dieną Vyriausybė skyrė Krašto apsaugos departamento Pasienio apsaugos tarnybai etatus ir finansavimą. Tą pačią dieną KAD direktorius patvirtino jau paruoštą etatų struktūrą. Pasienio apsaugos tarnybai buvo skirta 2314 etatų, iš jų 6 Apsaugos tarnybos skyriuje. Tą pačią dieną paskirtas Pasienio apsaugos skyriaus viršininkas V. Česnulevičius. Tokia buvo mūsų pradžia. Visiems pasienio atkūrimo ir kūrimosi darbams vadovavo Krašto apsaugos departamento Pasienio apsaugos tarnybos skyrius. Nuo pat pirmųjų KAD veiklos dienų prasidėjo konfliktai pasienio kontrolės postuose. Pirmiausia su kriminaliniais elementais, kolaboravusiais civiliais, Šalčininkų milicininkais, būsimaisiais omonininkais ir su tais Lietuvos gyventojais, kurie ignoruodami sunkią Lietuvos padėtį, savanaudiškais tikslais norėjo išvežti deficitines prekes. Nepaisant nemažų problemų, su kuriomis pirmaisiais mėnesiais susidūrė pasieniečiai, didžiulės įtampos, kuri vyravo dėl darbuotojų nepatyrimo, per truputį daugiau nei du mėnesius Pasienio apsaugos tarnyba buvo sukurta. Tai unikalus atvejis Lietuvos Respublikos istorijoje, kad taip greitai sukuriama tokia didelė tarnyba. Viena iš tokio greitumo priežasčių reikėtų laikyti visą tada vyravusį didžiulį pakilimą. Kita – siekį kaip galima greičiau perimti atkurtos nepriklausomos valstybės sienų kontrolę, entuziazmą ir didžiulį pasiaukojimą tiek tarnybos vadovų, tiek pačių pasieniečių.

Sausio 8 dieną prasidėjus neramumams prie Aukščiausiosios Tarybos, bandant Jedinstvos organizacijos nariams ir perrengtiems civiliais rūbais kariškiams šturmu užimti Aukščiausiosios Tarybos pastatą, jau po valandos jame buvo apie 200 Vilniaus ir Šalčininkų rajono užkardos pasieniečių. Po kelių valandų pasieniečiai jau rinkosi iš tolesnių pasienio užkardų, o pavakare buvo susirinkę visų užkardų maždaug 600 vyrų. Pagal išgales pasieniečiai keisdavosi. Baigę budėjimą postuose, jie vykdavo į Aukščiausiąją Tarybą, iš Aukščiausiosios Tarybos – į PKP. PKP nebuvo galimybės pamiegoti, bet Aukščiausiojoje Taryboje buvo didesnė psichologinė įtampa.

Po Sausio įvykių pasieniečiams prasidėjo ypač sunkios dienos. Kaip jau minėjo Vidaus reikalų ministerijos atstovas, prasidėjo OMON'o krikštas Lietuvos pasieniečiams. Pirmiausia Vilniaus rajone pirmieji postai – Lavoriškės, Medininkai sausio 27 dieną, o tada – kur tik nebuvo. Nebuvo nė vieno pasienio rajono (išskyrus Rokiškį), kuriame nedegė, nebuvo sumušti, sužaloti pareigūnai. Tyčiojosi kaip galėjo: išrengdavo vos ne nuogai, atimdavo batus žiemos metu, degino, plėšė mūsų tą varganą dokumentaciją. Apogėjus buvo gegužės mėnuo, kai per vieną dieną šešiuose pasienio rajonuose degė, buvo laužomi, užpuldinėjami postai. Veikė Rygos ir Vilniaus OMON'as koordinuotai, vienu metu.

Gegužės 19 diena. Rytas. Sužinome, kad taryt Krakūnuose žuvo pamainos viršininkas G. Žagunis. Tai pirmoji pasieniečių netektis, skaudi netektis. Liepos 31-oji, kai žūsta pareigūnai, muitininkai ir juos dengia „Aro“ bei Kelių policijos darbuotojai. Tiesa, išlieka gyvas Tomas kaip priekaištas visiems jiems, kuris ir šiandien sako tai, ką matė, ką jaučia, ką turi jausti. Postų užpuolimai baigėsi. Tyla, štilis. Jau prasidėjus pučui rugpjūčio 22 dieną Maskvoje, sovietiniai desantininkai užpuola Kybartų postą, terorizuoja pasieniečius, bet tai nieko.

Statistiškai apibendrinus galima teigti, kad sudeginta ir suniokota 14 pasienio kontrolės postų, šeši pasienio kontrolės postai suniokoti, bet nesudeginti. Sulaužyta virš 10 užtvarų, užregistruota 10 kriminalinių išpuolių prieš pasieniečius, šimtai grasinimų pasieniečiams bei jų šeimų nariams. Įsivaizduokite, kiekvieną dieną vykdavo smulkių nusikaltimų, užpuolimų, konfliktų ir taip maždaug 10–15 per visą Lietuvą. Oficialios statistikos duomenimis, nuo sovietų smurto nukentėjo, buvo sužeisti 60 pasieniečių. Nors pasienio postai nuolat puldinėjami, darbas nebuvo nutrūkęs nė vienai dienai. Problemų pasienyje buvo daug ir rimtų, nes valstybės sienos apsauga nepatiko ne tik SSRS represinėms struktūroms, bet ir tiems Lietuvos piliečiams, kurie, pasinaudodami sunkia ekonomine padėtimi, norėjo pasipelnėti.

Atsižvelgdama į visa tai, liepos 31 dieną Lietuvos Vyriausybė įvedė sugriežtintą pasienio kontrolės režimą. Reaguodama į tragediją Lietuvos Aukščiausioji Taryba rugpjūčio 31 dieną įpareigojo Vyriausybę iš esmės sustiprinti valstybės sienos apsaugą. Nedelsiant įrengti laikinus sutvirtinimus Lietuvos Respublikos pasienio apsaugos ir kontrolės postuose bei aprūpinti juos efektyviomis ryšio ir transporto priemonėmis, pažymint ginamą punkto teritoriją. Apginkluoti sutvirtintose pasienio apsaugos ir kontrolės postuose budinčius Lietuvos pasieniečius. Parengti pasienio apsaugos kontrolės sistemos programą. Pritarus laikinajai gynybos vadovybei, šią programą pateikti svarstyti Aukščiausiosios Tarybos 1991 metų rudens sesijai.

Iš karto reikėtų konstatuoti, kad iš esmės tai buvo daroma tik žlugus 1991 metų rugpjūčio pučui ir gavus pirmuosius kovinius ginklus. Žiūrint iš laiko perspektyvos, kyla klausimas, ar postuose, kur valstybės sieną saugojo neginkluoti pasieniečiai, buvo reikalingi būtent du apkasai – sienos linija, užnugaris? Gal. Gal kad būtų tapę broliškais kapais, nes sovietų jėgos struktūrų nariams buvo tik pretekstas atidengti ugnį ar pasinaudoti kovine technika. Duobės jau yra.

Pasienio apsaugos tarnyba pasieniečių apginklavimui pradėjo ruošti dar iki Vyriausybės nutarimo, KAD direktoriaus įsakymu. V. Česnulevičius 1991 m. birželio 17 d. išleido įsakymą, kuriame reglamentavo ginklų, šaudmenų registravimą, laikymą, apskaitą, saugojimą ir išdavimą ir paskyrė atsakingus asmenis. Vykdamt minėtus pasienio bei KAD įsakymus, pasieniečiams buvo organizuojami mokymai, supažindinimai su ginklų konstrukcija ir šaudymo tvarka bei jų naudojimu. Taigi, kaip matote, pasieniečiai apginklavimui buvo ruošiami labai kruopščiai, tačiau dalį anksčiau minėtų KAD įsakymų dėl pasieniečių apginklavimo vykdymo 1991 m. rugpjūčio 7 d. potvarkiu viceministras V. Pakalniškis, motyvuodamas tuo, kad tai prieštarauja Lietuvos

Respublikos Vyriausybės 1991 m. gegužės 24 d. nutarimui Nr. 211, kuriame nurodyta, kad šaunamieji ginklai krašto apsaugos darbuotojams išduodami tik pagal sprendimą, sustabdė. Jis Krašto apsaugos departamentą įpareigojo, kad būtų pasirengta išduoti ginklus tik laikantis Lietuvos Respublikos įstatymuose ir atskiruose normatyviniuose aktuose numatytos tvarkos.

Antra vertus, realiai apginkluoti pasieniečius iki pučo Maskvoje nebuvo galimybės, nes nebuvo pakankamai ginklų. O ir iš kur jų gauti? Be to, tai būtų galėjęs būti tiesioginis pretekstas kariškiams imtis prieš Lietuvos pasieniečius ir apskritai prieš visą Lietuvą karinių veiksmų, kuriuos išprovokuoti apginklavus nepatyrusius žmones būtų buvę įmanoma. KAD vadovybei ruošiantis ir leidžiant vieną po kito norminius dokumentus, kartais neatitinkančius tikros padėties, pasieniečiai nespėdavo ne tik jų vykdyti, bet net ir išstudijuoti. Susidarė nemažas atotrūkis tarp nurodymų iš centro ir veiklos vietoje.

Prasidėjus rugpjūčio pučui Maskvoje, KAD direktorius A. Butkevičius rugpjūčio 19 dieną Savanoriškajai krašto apsaugos tarnybai, Krašto apsaugos departamento mokomajam junginiui, Pasienio apsaugos tarnybai įsakė ginklu ginti Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmus. SKAT štabui, Mokomajam junginiui, Pasienio apsaugos tarnybai, rinktinių, kuopų vadams įsakė, Sovietų Sąjungos ginkluotosioms pajėgoms užėmus Aukščiausiąją Tarybą ir Vyriausybės rūmus, organizuoti ir vykdyti pilietinį pasipriešinimą visoje Respublikos teritorijoje.

Rugpjūčio 23 dieną, kilus grėsmėms, kad gali būti išvežami dokumentai, archyvai, KAD direktorius nurodė bendradarbiauti su policija, sustiprinti išvykstančio per Lietuvos sieną transporto kontrolę, nepraleisti nė vienos mašinos, vežančios archyvus ar kitas vertybes.

Pučo metu pasieniečiai dirbo pasienio postuose, kartu saugodami Aukščiausiąją Tarybą, Vyriausybės rūmus, tačiau jei įvykiai būtų pakrypę kita vaga, man nekyla jokių abejonų, kad Lietuvos pasieniečiai bei kiti Lietuvos gynėjai būtų paklusę Maskvos diktatui. Nebūtų buvę 1940-ųjų. Ačiū jums. (*Plojimai*)

A. DUDAVIČIUS. Dėkojame pranešėjui. Kviečiame paskutinį mūsų pranešėją – atkurtos Lietuvos muitinės vadovą V. Valicką. Jo tema „Lietuvos muitinė 1991 metais iki pučo Maskvoje ir jam žlugus“.

Jam pabaigus suteiksime kitą informaciją, ir dar bus keli pasisakantys pranešėjai, jiems skirsime po minutę. Dviem.

*Pirmojo atkurtos Lietuvos muitinės vadovo Valerijono Valicko pranešimas
„Lietuvos muitinė 1991 metais iki pučo ir jam žlugus“*

VALERIJONAS VALICKAS. Laba diena, visiems konferencijos dalyviams. Šiaip turiu daug ką pasakyti, papasakoti, bet manęs paprašė konstruktyviai. Todėl pradėsiu nuo to: seniai bekalbėjau viešai, stengiuosi daugiau patylėti apie tą praeitį, nes dar pavojinga kalbėti, atvirai kalbėti pavojinga.

Ką noriu pasakyti? Kad ši konferencija man, sėdint iš šono, kuo pasirodė unikali? Aš pirmą kartą girdžiu kalbas, diskusijas, kai viskas suvesta į vieną vietą ir kalbama glaustai apie visą istoriją. Žiūrėkite, Sausio 13-osios įvykiai – kalbame apie G. Žagunio žūtį, *medininkiečius*, muitininkus, policininkus, kelių policiją, be to, „Arą“ paliečiam, na, ir A. Sakalauską.

Ką aš noriu apie visa tai pasakyti? Šiaip buvau jaunas prieš 25 metus ir dabar jaučiuosi dar jaunas, dėkingas likimui, kad teko prie atkūrimo ištakų šią sistemą kurti nuo nulio, todėl, gerbiamieji, tikrai lenkiu galvą prieš jus, prieš tikrai didvyrius, jus, esančius gyvus, bei amžiną

atilsį žuvusius. Kodėl? Todėl, kad tikrai tikrai teko ne knygoje skaityti, o pačiam išgyventi, ir visa tai, ką kalbėjo ir vidaus reikalų atstovas, ir tai, ką Pasienio tarnyba kalbėjo... Aš tik vieną dalyką, kad sutrumpinčiau, visur pridėkite muitininkas.

Kas yra muitininkas? Visi susidūrėte su tuo. Šiaip keista sistema, labai savotiška – nei tarnautojas-pareigūnas, bet uniformotas. Bet kuo jinai yra unikali? Kad nė viena valstybė negali apsieti be šios sistemos, kaip jie bekeiktų, kokie ten žmonės bedirbtų, neapseina. Kaip pavyzdį pasakysiu: kai Amerika paskelbė Amerikos nepriklausomybę, pirmą įstatymą, kurį jie priėmė, tai aš tiksliai žinau, kadangi, būdamas Amerikoje, kalbėjau su muitinės vadovybe, tai buvo Muitinės įstatymas. Sakau: „Kodėl?“ Todėl, kad supranti, sako (aš buvau 1992 metais)... Sakom: „Kas yra muitinė?“ Na, čia sako: „Kaip kiemas, ir tu turi kontroliuoti, kas iš tavo kiemo išvažiuo, įvažiuo ir kiek pinigų tu gavai ir kiek neturi.“ O mes, Lietuva, esame tranzitas, tai tuo labiau turime kontroliuoti.

Šiek tiek pakalbėsiu dabar apie muitinės įkūrimą. (Jeigu matysite, aš pasistengsiu.) Apie Lietuvos muitinės atkūrimą viešumoje labai mažai kalbama ir labai mažai kas žinoma – akcentas yra Medininkų įvykiai. Taip, tai kulminacija. Aš ne be reikalo pasakiau, kad pasieniečiai kalbėjo. Tai visi muitinės nuo 1990 metų puolimai buvo ne nuo 1991 metų, o nuo 1990 metų pabaigos. Jie buvo savotiški, ir Audrius Butkevičius labai tiksliai suformulavo: buvo hibridinis karas, kodėl? Mane kvietė į teismą paliudyti dėl Medininkų įvykių, aš tris valandas pasakojau teisėjams. Užduoda klausimą, ir aš suprantu, ir tas advokatas, ir ten... Užduoda klausimą, ir aš negaliu suprasti, iš kokių pozicijų jis tą klausimą formuluoja: iš tų dienų pozicijos ar iš šių dienų pozicijos. Nes patikėkite... Kaip muitinės postai buvo kuriami arba statomi? Paprastai: paimamas vagonėlis, automobilis, sėdu aš, atvažiuoju į pasienį ir sakau: „Štai čia bus muitinės postas.“ Kodėl čia? O daugiau nėra kur – elektra, automobilių stovėjimo aikštelė, na, arčiau nei 100 metrų siena. Štai kaip buvo kuriamos muitinės. Iš esmės klausimą užduoti galima, kas buvo negerai mūsų priešams arba oponentams, bijau kalbėti, tas valstybės... O negerai buvo paprastas dalykas: kad pasienyje, tegu administraciniame pasienyje... O pasienis buvo trijų tipų, na, keturių: tikras pasienis su Lenkija, tikrai tikras, čia unikali situacija buvo; su Latvija puldinėjimas kitoks buvo ir Baltarusija, na, Karaliaučiaus neliesiu, ten kitur.

Kas jiems nepatiko? Ir aš tik paskui per tuos 25 metus kalbėjausi, na, formaliai, neformaliai, jiems nepatiko tai, kad ten buvo Lietuvos vėliava. O Lietuvos vėliava negali būti viena, be pareigūnų. Štai esminis dalykas. Kokia ten kontrabanda, kai ten galėdavai pro Lavoriškių miškus, pro Medininkus važiuoti, kiek norėjai. Esminis momentas buvo vėliava! Kodėl aš tuo įsitikinęs taip kalbu drąsiai. Todėl, kad... Gal ne viską pasakysiu, ne viską dar galima pasakyti.

Čia minėjo Pasienio tarnyba ir policija ar „Aro“ pasienio pareigūnas, atstovas sakė... Iš tikrųjų keista situacija su tuo pasieniu buvo, taigi karas, tikras karas buvo viduje prie parlamento ir tikras karas buvo pasienyje. Čia tų skambučių buvo tiek, kad aš, būdamas jaunas – 30-ies, kitą kartą nežinodavau, negalėdavau suprasti, tiesiai jums sakau, nuoširdžiai.

Dabar šiek tiek papasakosiu, jeigu yra dar laiko, kuo skiriasi pasienio režimas (aš apie muitinės principą kalbu, neliečiu kitų tarnybų), pasienio režimas tarp kontrolės su Lenkija, kur iš tikrųjų tarptautiniai standartai, su latviais, minėjau, čia draugiškumas, na, su baltarusiais ten – irgi kriminalas. Unikalu Lietuvos istorijoje arba Lietuvos muitinės istorijoje tai, kad nė vienoje pasaulio valstybėje nebuvo trijų muitinių ar pasienio tarnybų viename pasienio *rubežiuje*. Buvo kaip? Tarybų sąjungos laikais – rusų muitinė ir lenkų muitinė. Tuomet mano idėja buvo tokia, tikslas, kad svarbu buvo ne tiek sukurti sistemą arba surinkti žmones, kurie su ginklais pasus patikrins, svarbu buvo, kad pareigūnas mokėtų skaityti tarptautinius dokumentus, t. y. deklaracijas,

tranzito, ūkio ir privačius. Ir tie dokumentai turėjo patekti į kitą sąskaitos pusę su muitinės antspaudais. Pagrindinė problema buvo ne sukurti sistemą, pagrindinė problema buvo surasti žmones, juos parengti ateičiai. Ir tuomet mano, kaip jauno vadovo, nežinau, intuityviai dirbau, buvo toks tikslas – surinkti, pastatyti pasienyje, kad saugotų vėliavą, na, aišku ir darbas būtų, ir kartu rengti naują kartą. To reikia ir oro uoste, Klaipėdos uoste, jūs suprantate. Tiesiai kalbu, nuoširdžiai, taip stengiausi. Ir aš sugalvojau vieną tokį dalyką: su Baltarusija ir su Latvija man buvo aišku, su Klaipėdos uostu sugalvojau tokį dalyką – paėmiau (jeigu kas nors važinėjote, čia jau garbaus amžiaus žmonės) ir pastačiau Lietuvos muitinę iki Rusijos muitinės, tai yra tam, kad norint patekti į Rusijos muitinę, reikia pereiti Lietuvos muitinę. Patikėkite, kai ateina nauji žmonės, iš gretimų kaimų ir panašiai, jie nežino... Teko, tiesiai šviesiai pasakysiu, pasieniečiai buvo tuomet... Štai ten tokia aikštelė buvo, vadino ją „Durnių slėniu“, mes sustatėme vagonėlius... (Jau baigiu.) Sustatėme vagonėlius ir štai šitoje vietoje mokėme žmones, kaip reikia dirbti, – muitininko supratimo. Tai galbūt šiokia tokia jums istorija, kad nepasakočiau to, kaip mane paskyrė, kaip ten departamentą kūrėme, kaip pinigų nebuvo. Iš esmės galiu tik vieną dalyką pasakyti: nežinau, mane į pareigas paskyrė 1990 m. rugsėjo 29 d. Spalio 8 dieną mes jau priėmėme laikiną Muitinės įstatymą. Įsivaizduokite, teisinis sprendimas yra, įstatymas yra – per dvi naktis parašėme, o nei patalpų, nei kėdės, nei stalų, nei struktūros, sąskaitos nėra – nieko. Tuo metu buvo dvaldystė ir Lietuvoje buvo dvi muitinės. Kas juokingiausia, manęs dažnai klausia žurnalistai, aš neturiu atsakymo, aš nebuvau Lietuvos muitinės vyriausiasis muitininkas ar Lietuvos muitinės direktorius! Aš buvau Lietuvos muitinės vyriausiojo muitininko pavaduotojas dvejus su pusę metų iki pučo. Na, maždaug vaikiną metė į... Kuo skiriasi, dažnai klausia, iki pučo ir po pučo. Iš esmės žmonės dirbo tie patys, iki pučo ateidavo iš tikrųjų patriotai, kurie Medininkuose buvo, T. Šerną ir kitus galima paminėti. Po pučo, kai įvyko pučas, patikėkite, nepraėjo nė pusę metų, atsirado vyriausiasis muitininkas, o po dviejų mėnesių mane išvarė iš darbo. (*Balsai salėje*) Čia jums pučas... čia aš dėl to, kad jūsų...

Dabar paskutinis sakinytis, paskutinė minutė ir baigiu. Kas mane, kaip Lietuvos... Aš save laikau nepriklausomybės gynėju ir Lietuvos muitininku, nepykite ant jų, ten yra įvairių kaip ir dabar, ir buvo nuo Viešpaties biblijos laikų. Čia yra tokia specifika, bet ten nėra visi tokie, kaip čia pasakius, negerai.

Kas mane kankina? Aš tikrai 25 metus tyliu, nors du kartus vadovavau Lietuvos muitinei. Paradoksas – 1990 metais kūriau, stačiau muitines, o 2000 metais buvau Muitų sąjungos derybinės pozicijos vadovas, rengiau Lietuvą integruoti į Europos Sąjungą – naikinti muitines, tai įsivaizduokite, kaip man lengva pasakoti. Ir kas mane iš tikrųjų labai jaudina, ir kodėl aš labai dėkingas šitai konferencijai, jų vadovams, ką minėjau, kad sujungė į vieną. Anksčiau – aš buvau sausio 13-ąją, čia aš – G. Žagunis, čia mes – Medininkai, o čia yra A. Sakalauskas, tai labai negražus pavyzdys ir žmonės jaučia tą. Ko man norėtusi ir ko aš tikėčiausi? Čia buvo paminėta jaunoji karta. Tikrai aš knygoje nematau, aš nematau sukoncentruotos vienos vietos, kur galėčiau nueiti ir pasižiūrėti, paskaityti, kas yra Lietuvos istorijos atkūrimo nuoseklumas, tegul atšakos būna. Jūs man pasakykite, kas per 25 metus matė filmą apie atkūrimą, be to vadinamojo reklaminio, pusiau meninio? O didvyrių yra visose institucijose ir visose žinybose, aš nesiruošiu kabinti sau daugiau ar mažiau medalių, širdim jaučiu ir tai, ką aš dabar kalbu, kalbu iš širdies ir kas mano išgyventa.

Pabaigai tikrai noriu jums, organizatoriams, padėkoti, kad pakvietėte, leidote pasisakyti, nes muitinė iš tikrųjų mažai kur dalyvauja, dažniausiai T. Šernas. Palinkėti jums sveikatos, palinkėti jums būti drąsiems su savo vaikais ir anūkais, nebijoti pasakoti apie savo žygdarbius,

juos įvardinti. Ir taip, kaip čia gerai vienas žmogus pasakė, kai kada mums reikia pasimokyti iš tų oponentų iš Rytų, kurie labai primygtinai auklėjo mus ne visai tikrais pavyzdžiais, bet pašamoneje jie mus privertė apie tai mąstyti. Atleiskite už mano kalbą iš širdies, aš tikrai dar kartą dėkoju ir visiems linkiu sveikatos ir dar ilgai gyventi. Ačiū. (*Plojimai*)

Z. JANKAUSKAS. Dėkojame. Visais konferencijoje numatytais klausimais yra pasisakyta. Deja, mūsų laikas baigėsi, mes užtrukome jau beveik 20 minučių. Pasisakyti dar yra užsirašę trys asmenys. Jeigu mes, taupydami laiką, po minutę, vis dėlto gal dar spėtume. Pirmasis – V. Geštautas, Nepriklausomybės gynėjų sąjungos valdybos narys, šaulys. Atsisako. Ačiū.

Antras – A. Augulis. Pasisakote? (*Balsai salėje*) Irgi ne. Labai ačiū.

Tada Nepriklausomybės gynėjų sąjungos...

ALFONSAS AUGULIS. Einu kalbėti.

Z. JANKAUSKAS. Persigalvojo. Minutė.

A. AUGULIS. Gerbiamieji, kodėl aš prašiau, kad jūs leistumėte kalbėti. Esmė yra vienas dalykas ir čia pasakė tokį dalyką – visiškai nėra atminties. Pasižiūrėkite, kur archyvai. Susidūriau su paprastu dalyku – rašau atsiminimus, nes esu dalyvis šitų įvykių, pasižiūrėkite, dar centriname archyve yra, o visose kitose struktūrose jų nėra, naikinama. Ir naikinama labai aiškiai: vieni norėdami paslėpti kai ką, kiti, kad tai yra nereikšminga, o tretis, kad sau užsidėtų, kad aš kažką padariau. Šitie dalykai, gerbiamieji... Čia pakalbėjome patys sau. Jeigu neturėsime archyvų, nebus mokslinių darbų šioje srityje, ką mes paliksime savo anūkams? Aš labai prašyčiau, jeigu būtų rezoliucija, įrašyti šitą dalyką, gal jūs nesusidūrėte, iš tikrųjų net ir tie žmonės, kurie išeis į pensiją, vargu ar jie suras archyvuose savo dokumentus.

Labai norėčiau padėkoti organizatoriams ir labai norėčiau pasiūlyti dar vieną dalyką, kad analizuotume šituos dalykus, pavyzdžiui, buvo Regioninių problemų komisija, valstybinis valdymas, arba tiesioginis valdymas, kad nagrinėtume. Tikrai kuo daugiau tokių konferencijų. Ačiū jums. (*Plojimai*)

Z. JANKAUSKAS. Dėkojame. Žodis Nepriklausomybės gynėjų sąjungos pirmininkui A. Kulikauskui.

A. KULIKAUSKIS. Gerbiamieji, kalbėsiu tikrai labai trumpai. Tiesiog norėčiau tarti žodį prisimindamas tuos žmones, kuriuos čia paminėjo, ir mūsų didžiuosius vadus, minėjo ir V. Česnulevičių. Taip pat, jeigu pastebėjote programoje, vienas iš pirmininkų buvo ir štabo viršininkas, dimisijos pulkininkas J. Gečas, bet, deja, kaip ir visi kiti žmonės, serga, žmonės negali dalyvauti. Jis prašė perduoti visiems gynėjams nuoširdžiausius linkėjimus. Jis šiuo metu gydomi Kauno ligoninėje.

Visiems kitiems padėkoti, padėkoti organizatoriams, padėti Krašto apsaugos ministerijai, padėkoti S. Taukinaitienei, kuri prisidėjo prie šios mūsų konferencijos organizavimo, padėkoti visiems pirmininkams, padėkoti rėmėjams, kurių dėka buvo teikiami medaliai. Mūsų pagrindinis ir generalinis rėmėjas – „Lietuvos geležinkeliai“.

Ir visiems jums, aš tikiuosi, ši konferencija tikrai sukėlė minčių, kiekvienam iš mūsų. Girdėjote ir iš paskutinio pasisakančiojo A. Augulio, kad temų yra, yra ką toliau aptarti – ir tiesioginis valdymas buvo, ir autonomija buvo paskelbta, temų tikrai yra. Visur dalyvavo mūsų žmonės, visur jie kentėjo ir šiandien kai kas taip pat yra užmiršta. Buvo kalbėta konkrečiai apie tuos archyvus. Bet šiandien įteikiau Seimo Pirmininko pavaduotojui V. Gedvilui mūsų rezoliuciją, kurioje buvo numatytas archyvų išsaugojimas, ir aš tikiuosi, kad šitas dokumentas tikrai *įgaus kijas* ir su jūsų pagalba mes šią rezoliuciją įgyvendinsime.

Dėkoju visiems ir prisimindami, kaip ir prieš 25 metus, pagerbkime paskutinį mūsų kritusį kovų brolių A. Sakalauską pratęsdami šitą minėjimą prie atminimo akmens. Dėkoju visiems ir nepamirškime, kad su A. Sakalausko žūtimi atėjo kitas etapas, baigėsi paskutinės mūsų kovos. Tai kaip ir pergalės diena. A. Sakalausko tėveliai šiandien pakvies jus pyrago, kad tai yra kaip ir pergalės diena. (*Plojimai*) Dėkui.

Z. JANKAUSKAS. Dėkojame A. Kulikauskiui. Tarti baigiamąjį žodį prašome pulkininką A. Dudavičių.

A. DUDAVIČIUS. Baigsime konferenciją 10 minučių vėluodami, bet aš manau, kad mes suspėsime į pagerbimo ceremoniją. Noriu trumpai jums pristatyti, kaip yra įamžintas karys ir kaip turėtų, aš manau, jūsų rajono, jūsų miestelio vienas ar kitas, žuvęs už Lietuvos laisvę, kaip jis turėtų būti įamžinamas, gal dar ir kitomis priemonėmis, gal mes ne viską numatėme. Biografinių duomenų nekartosiu. Jis yra iš Alytaus, baigęs 5-ąją vidurinę mokyklą, dabar Dainavos pagrindinė mokykla. 1991 m. sausio 20 d. įstojo į savanorius Alytuje, dalyvavo pirmose žaidynėse virvės traukimo rungtyje. Kaip matote, nuotrauka čia išryškinta, apibraukta raudonai. Kartu su Alytaus rinktinės savanoriais Artūras dalyvavo įvairiose užduotyse, įvairiuose mokymuose. Kaip matote, buvo intensyvus laikas. 1991 metais žuvo prie parlamento.

Šiandien turėjo kalbėti J. Gečas, jis nekalbėjo. Mes nespėjome. Kadangi tie, kurie kalbėjo, truputį nesilaikė laiko, arba buvo įterpti nauji, nespėjome pakalbėti apie savanorius. Aš pabandysiu dviem žodžiais jums pasakyti.

Tuo laiku, kai vyko pučas, buvo aštuonios rinktinės – maždaug apie 8 tūkst. vyrų tuo laiku. Buvo gautas J. Gečo įsakymas atsiųsti po vieną būrį savanorių ginti parlamentą arba jo prieigas. Iš Alytaus išvažiavo 17. Vadas M. Žaliamuskas, tarp jų buvo ir A. Sakalauskas. Štai ta vieta prie pirmojo posto, kur žuvo A. Sakalauskas, apdovanojimai. Labai gražu, kad įvairios organizacijos labai gražiai atsiliepė, susisiekė su tėveliais, su mokykla, su kitais, su rinktinės bendražygiais ir surinko atitinkamą medžiagą pristatyti apdovanojimams. Kaip matote, Alytuje palaidotas šalia A. Juozapavičiaus. Kviečiu nusivežti savo jaunimą, parodykite, apeikite tuos kapus.

Taip pat yra ir muziejus, ir futbolo turnyras. Tos vietos, kur jis įamžintas. Taip pat išleistos dvi knygos ir, aišku, 25 metus kiekvienais metais organizuojami renginiai. Aš manau, visų jūsų, čia esančių, ir kurie šiandien negalėjo atvykti, tik dėka jų mes šiandien paminime šią dieną ir prisimename pučą. Čia nebuvo pasakyta, kad ir šitos konferencijos, jeigu ne mūsų užsispyrimas, kaip ir prieš penkerius metus, taip ir dabar, visai nebūtų buvę. Štai tos knygelės. Štai tie pirmieji renginiai. Kaip matote, dar mūsų dvasios lyderis A. Svarinskas, pirmasis kariuomenės kapelionas. Renginiai Vilniuje, Alytuje. Toliau. Vienai iš gatvių Alytaus senamiestyje suteiktas A. Sakalausko vardas. Atidengta atminimo lenta jo mokykloje. Aš dabar ją jums parodysiu, greitai. Kaip matote, čia moksleiviai šauliai prie atminimo lentos ir iš arti lenta, kad mes prisimintume visi: ir moksleiviai, kurie mokosi, ir svečiai, kurie atvyksta. Užsukite, jus visada priims.

Muziejus atidarytas šiais metais. Kaip matote, atidengė Švietimo skyriaus vedėjas V. Valūnas, kuris ypač rūpinasi patriotizmo visa atributika, renginiais. Jeigu jūs nuvažiuosite į Alytų, pradėkite nuo darželio ir pamatysite, kad visur garbingiausiose vietose yra mūsų vėliavos, mūsų valstybės simboliai. Taip pat viduryje yra miesto meras, buvęs policijos komisaras, ir A. Sakalausko tėvelis P. Sakalauskas.

Jau vyksta renginiai, įvairios konferencijos. Muziejuje, be Artūro įamžinimo, kaip matote, dar yra, jeigu gerai įžiūrite, įamžintas ir jo senelis A. Letkauskas, yra jo apdovanojimai ir panašiai. Irgi galite, suderinę su mokyklos vadovybe, nuvykti.

Dabar ką dar norėjau pasakyti pačioje pabaigoje? Pirmiausia noriu padėkoti visiems, kurie šiandien atvyko. Trumpai paminėsiu. Jauniems šauliukams iš Alytaus, iš Plungės, Alsėdžių, ir iš Šalčininkų rajono. Pirmiausia jiems, kadangi jei parves tas žinias ir įtvirtins tenai. Taip pat buvusiems Savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos vadams, eiliniams pasieniečiams ir kitiems, kurie padėjo tiesiog visus jus šiandien sukviesti. Aš mačiau, kai mes pradėjome konferenciją, šiandien salėje truputį sumažėjo jau, bet aš atsistojau ir pažiūrėjau, kiek mūsų šiandien yra. Tai yra visiems pavyzdys, kaip galima sukviesti žmones, juos pagerbti ir kartu padraugauti, nes dažnas nesusitinka, gal užsiėmę savo darbais ir panašiai.

Dabar tolesnė mūsų programa. 18 valandą A. Sakalauskas bus pagerbtas prie paminklinio akmens. Po to visus kviečiu neišsivaikščioti ir sugrįžti į Seimo II rūmus, kur galerijos salėje bus įteikta keletas liudijimų ir padėkos raštų. Taip pat jums savo kūrinį atliks alsėdiškiai, Alsėdžių gimnazijos šauliai, kurie ypač tą veiklą vysto. Aišku, galėsime pabendrauti, padraugauti ir gal tomis mintimis, kurios čia nebuvo išakytos, galėsime pasidalinti.

Kaip matote, konferenciją baigiame, kaip ir sakiau, 17 val. 30 min. Visiems labai dėkoju. Taip pat noriu dar padėkoti. Žinote, kokia graži tendencija buvo šį kartą? Atvažiavo kai kurių visos šeimos, su savo atžalomis. Nesakysiu pavardžių, nenorėdamas ko nors užgauti, bet tai yra puikus pavyzdys, jeigu mes norime perduoti mūsų kariuomenės kūrimo, munitinės, pasienio ir visų kitų tarnybų kūrimosi laiką. Dėkoju jums. Iki naujų susitikimų ir iki naujų pasimatymų. Sėkmės.
(*Plojimai*)

Z. JANKAUSKAS. Dėkojame pulkininkui A. Dudavičiui. Skelbiu konferencijos pabaigą. Dar sykį nuoširdžiai dėkoju visiems kalbėjusiems, labai įdomiais istoriniais pasisakymais praturtinote mūsų žinias. Dalyviams dėkoju už dėmesį. Ačiū.